

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
INSTITUTUL DE STUDII DOCTORALE
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

Teza de doctorat

TĂMĂDUIREA PRIN IUBIRE

Rezumat

Coordonator științific:

† Prof. univ. dr. Andrei Ioan ANDREICUȚ

Doctorand:

Hadrian-V. CONȚIU

Cluj-Napoca
2016

CUPRINS

Considerații introductive și metodologice.....	6
PARTEA I. IUBIREA ESTE ÎMPLINIREA LEGII.....	10
Preliminarii.....	12
1. Trăsăturile (însușirile) și temeiurile teologice ale iubirii.....	13
1.1. Trăsăturile fundamentale ale iubirii.....	13
1.1.1. Conceptul de <i>iubire</i>	13
1.1.2. Iubire și comuniune.....	17
1.1.3. Factori implicați în procesul iubirii.....	18
1.1.4. Însușiri caracteristice ale iubirii.....	20
1.2. Temeiurile teologice ale iubirii.....	22
1.2.1. Teama și iubirea de Dumnezeu în Vechiul Testament.....	22
1.2.2. Iubirea față de aproapele în Vechiul Testament.....	25
1.2.3. Hristos, întruchiparea iubirii și jertfelniciei noastre.....	27
1.2.4. Iubirea ca poruncă în Noul Testament.....	29
2. Sensurile (formele) fundamentale ale iubirii.....	34
2.1. Sensurile (formele) iubirii decantate în cheie filosofică și teologică.....	34
2.1.1. Iubirea în filosofia greacă, cu referire specială la problema iubirii în opera lui Platon – <i>Banchetul</i>	34
<i>a. Reflexia asupra iubirii în filosofia greacă</i>	34
<i>b. Problema iubirii în opera lui Platon cu referire specială la dialogul Banchetul</i>	37
2.1.2. Iubirea, între codul pederastic (<i>iubirea-eros</i>) și slujirea (dăruirea) jertfelnică, devotată și dezinteresată (<i>iubirea-agape</i>).....	47
2.2. Sensurile (formele) fundamentale ale iubirii în tradiția patristică ortodoxă..	56
2.2.1. <i>Philia</i> (Φιλία).....	58
2.2.2. <i>Agape</i> (Αγάπη).....	59
2.2.3. <i>Eros</i> (Έρως).....	61
3. Chipurile iubirii creștine.....	64
3.1. <i>Dumnezeu este iubire</i> (‘Ο Θεός αγάπη ἐστίν, 1 Ioan 4, 8, 16) sau despre iubire în scrierile Sfântului Apostol Ioan.....	64
3.2. Chipurile înfrățite ale iubirii creștine.....	68
3.2.1. Iubirea de Dumnezeu.....	68
3.2.2. Iubirea (curată) de sine.....	71
3.2.3. Iubirea aproapelui.....	72
3.3. Iubirea vrăjmașilor, chip desăvârșit al iubirii creștine.....	76
3.3.1. Temeiurile iubirii de vrăjmași.....	76
3.3.2. Cine sunt vrăjmașii noștri și cum să-i iubim.....	79
3.3.3. Treptele iubirii de vrăjmași.....	80
3.3.4. Iubirea vrăjmașilor, măsură a desăvârșirii duhovnicești.....	82
Concluzii.....	85
PARTEA A II-A. DIMENSIUNEA TEOLOGICĂ A BOLII SAU ASUMAREA SUFERINȚEI CA ESENȚĂ A IUBIRII.....	87
Preliminarii.....	89
1. Dimensiunea maladivă a păcatului.....	91
1.1. Relația dintre boală și suferință.....	91
1.2. Relația dintre boală și păcat.....	93
1.3. Căderea omului și originea bolilor.....	95
1.3.1. Sănătatea omului începuturilor.....	95
1.3.2. Păcatul strămoșesc, cauza primordială a bolilor.....	100

1.4. Despre patimi sau boli sufletești.....	107
1.4.1. Esența patimilor sau bolilor sufletești.....	107
1.4.2. Factorii patogenetici și efectele lor.....	111
1.4.3. Nosografia patimilor după Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți.....	118
2. Dimensiunea spirituală al bolii.....	125
2.1. Precaritatea sănătății și lucrarea bolii.....	125
2.1.1. Precaritatea sănătății sau „supraviețuirea” bolii.....	125
2.1.2. Ambivalența sănătății și a bolii.....	126
2.2. Semnificația mântuitoare a suferinței.....	129
2.2.1. Semnificația pozitivă a suferinței și a bolii.....	129
2.2.2. Suferința, cale spre mântuire.....	130
2.2.3. Cooperarea divino-umană, baza tămăduirii.....	132
2.3. Rezultatele unui chestionar aplicat tinerilor în legătură cu sensul suferinței <i>Anexa 1</i>	134 140
3. Dimensiunea taumaturgică a Ortodoxiei sau psihoterapia ortodoxă.....	141
3.1. Psihoterapia – concept, metodologie și moralitate.....	141
3.1.1. Dualitatea semantică a noțiunii de <i>psihoterapie</i>	142
3.1.2. Teorii și metode psihoterapeutice.....	144
3.1.3. Psihoterapia pozitivă și terapia familiei (dr. Nosrat Peseschkian)...	152
3.1.4. Moralitatea psihoterapiei.....	155
3.2. Psihoterapia de responsabilizare și psihologia existențialistă – alternative ale psihoterapiei convenționale.....	158
3.2.1. Bolile psihice, mit sau realitate expansivă?.....	158
3.2.2. Psihoterapia de responsabilizare în viziunea Părintelui Filothei Faros sau riscul de a iubi în psihoterapie.....	168
3.2.3. Logoterapia lui Viktor Frankl și dinamica existențială.....	176
3.3. Metodologia psihoterapiei ortodoxe.....	190
3.3.1. Psihoterapia ortodoxă sau tămăduirea bolilor sufletești.....	191
3.3.2. Procedee de vindecare a sufletului.....	196
3.3.3. Terapia sufletului după Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți.....	200
3.3.4. Rugăciunea, experiența iubirii și a veșniciei.....	205
<i>a. Leacul rugăciunii</i>	205
<i>b. Tipologia rugăciunii</i>	210
<i>c. Efectele tămăduitoare ale rugăciunii</i>	212
<i>d. Metoda de rugăciune isihastă</i>	216
Concluzii.....	220
PARTEA A III-A. LUCRAREA TĂMĂDUITOARE A IUBIRII SAU RESTAURAREA CHIPULUI IUBIRII TREIMICE ÎN OMUL CONTEMPORAN	223
Preliminarii.....	225
1. Iubirea dătătoare de viață.....	226
1.1. Iubirea intertreimică – arhetipul iubirii umane.....	226
1.1.1. Taina iubirii divine.....	226
1.1.2. Iubirea interpersonală treimică – obârșie a relațiilor interpersonale umane.....	229
1.1.3. Sfânta Treime – temei al iubirii creștine.....	231
1.2. Lucrarea tămăduitoare a lui Hristos.....	233
1.2.1. Experierea iubirii depline în Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel întrupat.....	234
1.2.2. Lucrarea răscumpărătoare plină de iubire a lui Hristos, împlinită prin Patimile, moartea și Învierea Sa.....	236

1.2.3. Iisus Hristos, Doctorul cel adevărat.....	240
2. Lucrarea (înfăptuirea) tămăduirii prin iubire.....	248
2.1. Procesul tămăduirii omului sau dobândirea sănătății în Hristos.....	248
2.1.1. Procesul tămăduirii și lucrarea terapeutică duhovnicească în scrierile unor teologi contemporani bazate pe tradiția patristică.....	248
2.1.2. Convertirea lăuntrică sau re-întoarcerea omului spre Dumnezeu...	252
2.1.3. <i>Praxis</i> -ul, adevărată metodă terapeutică.....	254
2.1.4. Tămăduirea puterilor sufletești fundamentale prin lucrarea (înfăptuirea), întru iubire, a virtuților generice.....	258
2.1.5. Lucrarea terapeutică plină de iubire a părintelui duhovnicesc.....	264
2.1.6. Lupta cu gândurile și dobândirea <i>isihiei</i>	271
2.1.7. Nevoința trupească și rostul ei tămăduitor.....	277
2.2. Lucrarea iubirii în tămăduirea aproapelui.....	279
2.2.1. Iubirea, factorul unității depline și arvuna noii vieții cu și în Hristos, condusă de Duhul Sfânt.....	279
2.2.2. Lucrarea iubirii în tămăduirea celuilalt.....	281
2.2.3. Rezultatele unui chestionar aplicat tinerilor în legătură cu lucrarea tămăduitoare a iubirii.....	283
<i>Anexa 2</i>	292
2.3. Lucrarea iubirii în educația copiilor.....	293
2.3.1. Iubirea, fundamentul educației.....	293
2.3.2. Copiii învață ceea ce trăiesc și trăiesc ceea ce au învățat	300
2.3.3. Lucrarea iubirii în educația copiilor în concepția unor Părinți duhovnicești contemporani.....	304
2.3.4. Rezultatele unui chestionar aplicat tinerilor în legătură cu rolul pe care îl are iubirea în educația copiilor.....	308
<i>Anexa 3</i>	315
3. Iubirea, taina vieții în Hristos – risc asumat și dinamism transfigurator.....	317
3.1. Cunoașterea prin iubire.....	317
3.1.1. Iubirea, temelie a cunoașterii.....	317
3.1.2. Iubire și nepătimire.....	319
3.1.3. Treptele (fazele) vieții spirituale după Sfinții Dionisie Areopagitul, Maxim Mărturisitorul și Nichita Stithatul și cunoașterea prin contemplație unitivă (Nichifor Crainic).....	323
3.1.4. Îndumnezeirea (<i>theosis</i>) prin iubire.....	328
<i>a. Îndumnezeirea omului prin har sau unirea cu Dumnezeu în iubire</i>	329
<i>b. Vederea lui Dumnezeu și experiența luminii dumnezeiești (cu referire specială la Sfântul Simeon Noul Teolog)</i>	337
3.2. Actualitatea iubirii creștine.....	351
3.2.1. Omul contemporan, între iubirea autonomizată și iubirea creștină	351
<i>a. Criza (critica) modernității</i>	352
<i>b. Dispoziția deicidă a omului contemporan și mitul „masculinității sexualizate”</i>	357
<i>c. Iubirea autonomizată și iubirea creștină</i>	361
3.2.2. Iubirea și moartea sau caracterul răstignitor al iubirii.....	366
<i>a. „Hainele de piele” și mortalitatea biologică</i>	367
<i>b. Iubirea și moartea</i>	371
<i>c. Caracterul răstignitor al iubirii sau riscul de a iubi</i>	373
Concluzii.....	378
<i>Concluzii generale</i>	381
Bibliografie.....	383

Cuvinte-cheie: Iubire, *Philia* (Φιλία), *Agape* (Αγάπη), *Eros* (Ἔρως), comuniune, Lege, sănătate, păcat, patimă, boală, suferință, psihoterapie, psihoterapie pozitivă, psihoterapie de responsabilizare, logoterapie, dinamică existențială (noodinamică), psihoterapie ortodoxă, asceză, virtute, educație, risc (asumat), dinamism transfigurator, nepătimire, viață spirituală, purificare (*praxis*), iluminare (*theoria*), îndumnezeire (*theosis*), cunoaștere (prin iubire), omul contemporan (recent), criză morală, iubire autonomizată, iubire creștină, tămăduire.

CONSIDERAȚII INTRODUCȚIVE ȘI METODOLOGICE

Societatea contemporană informațională, post-modernă, globalizată, secularizată, propune un nou model de om: *omul fără iubire*, rece, distant, arogant, individualist, egoist, robotizat (*omul robot* sau *omul-mașină*), strâns racordat la „realitățile” contemporane (*omul recent*), docil față de mai-marii lumii, cu o religiozitate sincretistă sau fără, trăind în *lipsa iubirii*, deci într-o continuă stare de desfrânare (săvârșind un continuu adulter: față de Dumnezeu, față de soț sau soție și nu în ultimul rând, chiar față de sine, prin înstrăinarea de chipul lui Dumnezeu și de calea spre dobândirea asemănării), cu o aparentă libertate, dar care maschează adâncă înrobire (față de bunurile materiale ale acestei lumi și față de lumea creată nevăzută, căzută...), însingurat într-o lume a comunicării, trăind o dramă a comuniunii în condițiile în care noile tehnologii facilitează transmiterea de informații și interactivitatea, explorând și oferind posibilități multiple de comunicare. În acest context, *omul recent* este un *om bolnav*, plin de patimi sau boli sufletești, alături de multe boli trupești. Starea maladivă este, așadar, o stare „naturală” a omului contemporan.

Iubirea e însăși esența vieții creștine, cea dintâi și mare poruncă (cf. Matei 22, 36-40, Marcu 12, 28-34, Luca 10, 25-28 ș.u.), pe care se întemeiază și în care se cuprind toată Legea și Proorocii (cf. Matei 22, 40), este întâia între virtuțile dintâi (cf. 1 Corinteni 13, 13), deopotrivă început, temelie, culme și desăvârșire a toată virtutea (cf. Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Ioan Scărarul, Sf. Ioan Damaschin, Sf. Maxim Mărturisitorul ș.a.). Nevoia de tămăduire impune *iubirea ca metodă* (*lucrare, putere*) *terapeutică*, ceea ce a condus la elaborarea prezentei teze de doctorat, intitulată „*Tămăduirea prin iubire*”, fără a se avea pretenția epuizării unui subiect atât de vast (iubirea este definiția teologiei întregi) și nici a unei echidistanțe profesionale, ținându-se seama de complexitatea (adâncimea) spirituală și experiența terapeutică (tămăduitoare, taumaturgică) a Bisericii Ortodoxe, relevată de Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți. Textul nu are pretenția de a oferi răspunsuri finale (căci răspunsurile autentice nu pot fi texte scrise ci experiențe de viață, spunea Părintele Filothei Faros¹) ci mai degrabă își asumă deschiderea unei sinapse de cercetare (cu valențe interdisciplinare) a tămăduirii prin iubire, trăite și asumate (neținând cont de amploarea riscului), considerând că o autentică dezlegare a problemelor ține de o permanentă problematizare a tuturor celor implicați.

În ceea ce privește tema aleasă spre cercetare, apreciem că este una originală, în condițiile în care literatura de specialitate, atât cea românească cât și cea internațională, optează, bifurcat, fie pentru o abordare a temei iubirii (prin prismă teologică, filosofică, istorică, literară, psihologică, sociologică etc.), fie a bolii (spirituale, mentale sau trupești), ca fenomenologie și/sau terapeutică, studiul de față încercând totodată, o modestă contribuție la direcțiile explorate până în prezent atât în ceea ce privește iubirea (insistând pe lucrarea ei tămăduitoare) cât și fenomenologia și/sau terapeutică bolii și suferinței (subliniind asumarea ei ca esență a iubirii). Scopul acestui demers de cercetare este aflarea unei soluții de tămăduire (prin iubire) a persoanei (sinelui), familiei, neamului, celuilalt (inclusiv vrăjmașilor), precum și a întregii creații văzute, iubirea fiind singura capabilă să dizolve carapacea opacă și impermeabilă a egoismului, să scoată persoana din starea de izolare și să-i redea bucuria comuniunii.

Crizele de multe feluri trăite de societatea contemporană au, cu certitudine, o obârșie comună: *criza morală fundamentată pe lipsa iubirii*. Tămăduirea omenirii este posibilă doar prin

¹ *Manual de iubire - Firea dragostei*, traducere Ovidiu Lăzărescu, Editura Egumenița, Galați, 2005, p.8.

actualizarea valorilor morale (iubirea creștină având capacitatea de a actualiza ceea ce este pozitiv în ființa omenească) și restaurarea chipului iubirii treimice în omul contemporan. Părintele profesor Dumitru Belu afirma în acest sens că „orice încercare de reformă a omului și a realităților sociale este sortită de la început să dea greș, dacă inițiatorii ei încearcă s-o înfăptuiască împotriva sau cu neluarea în seamă a acestei legi de temelie a vieții: *legea iubirii*”². Iubirea reprezintă deci, împlinirea „chipului lui Dumnezeu” în om, ea constituind *sănătatea omului*. Omul care a dobândit-o este chemat să sfințească lumea nelăsându-se contaminat de accesele sau predispozițiile ei malade. Aceasta este și *marea taină a iubirii (și a lucrării ei tămăduitoare)*: a-L urma pe Hristos, a păși pe urmele Lui (cf. Ioan 13, 15; Marcu 8, 34-35), asumând viața celuilalt (însă fără păcatul lui), sacrificându-ne, chiar murind pentru el (renunțarea completă la sine și răstignirea pentru celălalt sunt pilonii pe care se sprijină iubirea în tămăduirea persoanei/sinelui).

Din punct de vedere *metodologic*, pentru cercetarea propusă s-a avut în vedere mai întâi identificarea surselor de informații și colectarea datelor prin cercetarea bibliografiei de specialitate din literatura românească și cea internațională; pentru a argumenta complexitatea temelor care sunt prezentate într-un subiect ca acesta a fost consultată literatura de specialitate care se referă la problematica iubirii, a bolii și experiența terapeutică a Bisericii Ortodoxe, relevată de Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți, s-au parcurs studii care privesc iubirea (din punct de vedere teologic, filosofic, psihologic, istoric, literar, sociologic etc.) și terapeuica bolii sub diversele sale atribute și forme, într-un context interdisciplinar, au fost analizate scrieri ale Sfinților Părinți cu referire la subiectul cercetat, au fost consultate site-uri specializate, interviuri tematice de opinie cu personalități duhovnicești direct implicate și cu experiență în practica iubirii creștine și a psihoterapiei ortodoxe, au fost concepute și aplicate chestionare, informațiile obținute fiind prelucrate și analizate ș.a. Au fost urmărite cele trei etape ale demersului științific (acumulativă sau „pregătitoare”, analitică, deliberativă): *a*, acumularea informației, distingându-se ca metode utilizate: *observarea științifică, ancheta, și documentarea bibliografică*; *b*, prelucrarea acesteia prin *analiză* (cantitativă și calitativă), și *c*, a treia etapă, finală, a cercetării, deschisă de *sinteză* odată cu formularea concluziilor și a soluțiilor, această metodă bazându-se, pentru realizarea propriilor deziderate, pe numeroase mijloace, studiul de față apelând îndeosebi la *comparație și sistematizare*.

Lucrarea cuprinde 407 pagini, fiind structurată în trei părți (împărțite în câte trei capitole, cuprinzând, în total, 28 figuri, 8 tabele și 3 anexe), precedate de considerațiile introductive și metodologice, fiecare parte încheindu-se cu concluziile aferente, la final aflându-se concluziile generale și bibliografia (alcătuită, în total, din 420 referințe bibliografice și 70 adrese internet accesate, care au constituit suportul celor 1596 note de subsol).

PARTEA I. IUBIREA ESTE ÎMPLINIREA LEGII

În prima parte, intitulată „*Iubirea este împlinirea Legii*”, sunt oferite reperatele (bazele conceptuale) teologice și filosofice ale temei cercetate, începând cu analiza formală și semantică a conceptului de „iubire”, detalierea trăsăturilor fundamentale (sunt prezentați factorii implicați în procesul iubirii și însușirile caracteristice ale acesteia) și sublinierea temeiurilor teologice ale iubirii, culminând cu caracterul de poruncă al iubirii creștine (este prezentată dintr-o perspectivă teologică, iubirea *ca împlinire a Legii, ca poruncă*, dar și *ca virtute trăită*, izvodită din cel mai desăvârșit model de viață dumnezeiască, scopul urmărit fiind evidențierea iubirii ca însumare și împlinire a întregii vieți creștine, început și împlinire a oricărei terapii sufletești, punte a comuniunii divino-umane și liant al comuniunii inter-umane), continuând cu sensurile (formele) fundamentale ale iubirii (ca putere de temelie a vieții, iubirea îmbracă variate înfățișări exprimându-și inepuizabila bogăție în nenumărate chipuri, literatura de specialitate³ reducând

² Pr. prof. dr. Dumitru BELU, *Despre iubire*, ediția a III-a, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2007, p.27.

³ Pr. D. BELU (*Despre iubire*, p.58), adaugă a patra formă fundamentală, *iubirea dintre sexe*; Prof. Gerasimos SANTAS (*Plato and Freud: Two Theories of Love*, Basil Blackwell Limited, Oxford, 1988, p.9) distinge trei forme fundamentale: *philia* – iubirea familială (parentală, filială, frățească), precum și iubirea ca prietenie; *agape* (iubirea

variatele înfățișări concrete ale iubirii la trei forme fundamentale: *iubirea-eros*, *iubirea-phia* și *iubirea creștină* sau *agape*), în contextul reflexiei asupra iubirii specifice filosofiei grecești, precum și în cel al tradiției patristice ortodoxe, în final, fiind evidențiate cele trei chipuri ale iubirii creștine: iubirea de Dumnezeu, iubirea aproapelui și iubirea (curată) de sine, încercându-se pefățarea unor soluții de ieșire din starea de criză profundă în care se află societatea contemporană, detaliate în ultima parte a acestui studiu, iubirea vrăjmașilor reprezentând chipul desăvârșit al iubirii creștine.

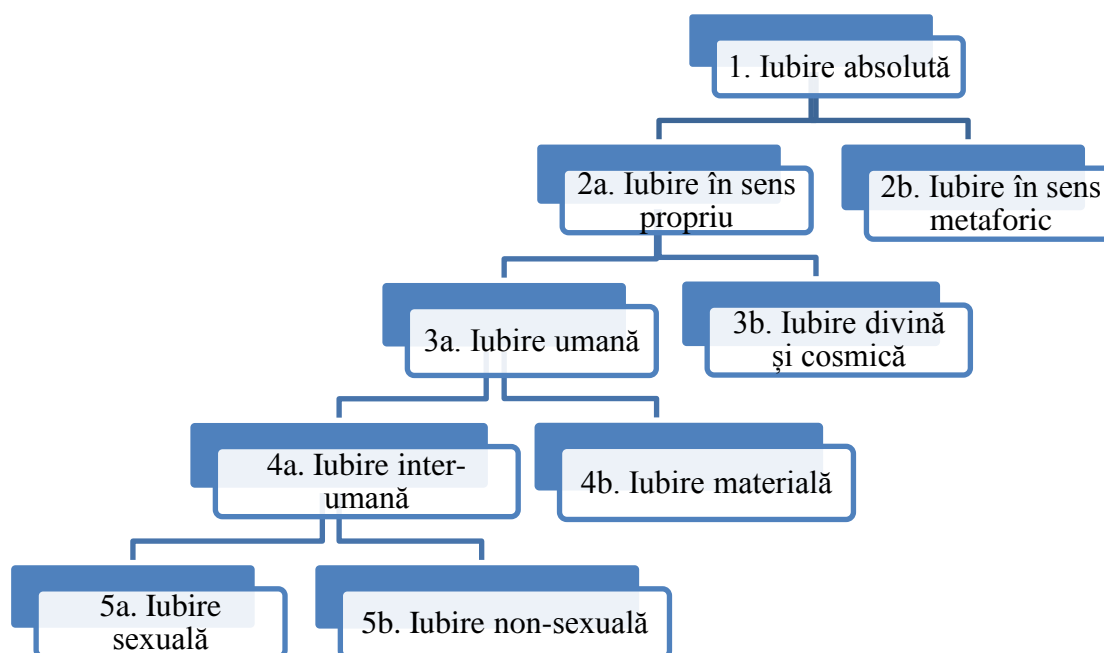

Fig. 1. Modelul diferențierii diferitelor concepții ale iubirii (după Nico Nuyens, 2009⁴)

Este incontestabil faptul că noțiunea iubirii nu a apărut deodată cu creștinismul, iubirea, prin triada sa afectiv-cognitiv-volitivă (dispoziție emotivă, factor de cunoaștere și act intențional), fiind cunoscută nu doar în scrierile vetero-testamentare ci și în filozofiile orientale și greco-romane, alături de concepțiile filozofice și sociale din epoca modernă și contemporană. Explicația acestui fapt constă în acceptarea generală a unei înclinații naturale, firești, care dirijează ființele umane unele spre altele.

Spre deosebire de orice fel de iubire firească, naturală, care își trage seva din simpatie, din sentimentul solidarității umane sau din cel al comunității de interese, iubirea creștină are un caracter cu totul special, ea avându-și obârșia, cauza și scopul în Dumnezeu, care este, în esența Sa, iubire (cf. 1 Ioan 4, 8, 16). Lumea însăși e opera iubirii lui Dumnezeu atât sub aspectul creării ei, cât și al mântuirii omului prin jertfa Fiului Său cel întrupat. Sunt deosebit de sugestive în acest sens, cuvintele Mitropolitului Filaret al Moscovei⁵: „Tatăl este iubirea ce trimite pe Fiul spre răstignire și jertfire, Fiul este iubirea care se jertfește pe cruce, iar Duhul Sfânt este iubirea ca putere invincibilă a lumii”. Iubirea apare astfel ca o manifestare existențială a vieții divine treimice, exteriorizată prin revărsarea iubirii în afara ființei divine, prin energiile sale necreate, aceasta fiind opera voinței divine absolut libere, pentru ca și alte ființe să se poată împărtăși de perfecțiunea sa. Răspunsul omului la actul creator prin iubirea deplină a Sfintei Treimi este tot prin iubire. Față de *eros*-ul păgân, care însemna ridicarea omului la Dumnezeu, *agape*, iubirea

creștină) – iubirea lui Dumnezeu pentru oameni, a oamenilor pentru Dumnezeu și iubirea aproapelui; *eros* – iubirea sexuală dintre bărbați și femei, bărbați și bărbați, femei și femei.

⁴ Nico NUYENS, *What is Love? A Conceptual Analysis of „Love”, focusing on the Love Theories of Plato, St. Augustine and Freud*, Groningen Research Institute of Philosophy, GRIPh Working Papers No. 0901, 2009, p.7.

⁵ cf. Arhid. prof. dr. Ioan ZĂGREAN, „Sensul activ al iubirii creștine”, în *Mitropolia Ardealului*, anul XV, Nr. 4-6 (aprilie-iunie), 1970, p.273.

creștină, e la obârșii, o coborâre a lui Dumnezeu spre om pentru ca omul să se ridice, la rândul, spre Dumnezeu⁶.

Deși expresie a iubirii divine, prin păcat, omul s-a îndepărtat de comuniunea cu Făcătorul său, Care, fiind consecvent în iubirea Sa, nevoind pierderea definitivă a chipului Său, i-a dat acestuia *Legea* ca posibilitate de reînnoare a legăturii întrerupte. Frica de Dumnezeu apare ca o manifestare a iubirii divine, un ajutor, o călăuză prin timp spre împlinirea făgăduințelor Părintelui ceresc. Rolul acesteia în Vechiul Testament a fost unul de îndreptare a omului, de menținere în orientarea spre Dumnezeu și de pregătire pentru primirea din nou a iubirii prin Iisus Hristos. Odată, însă, cu întruparea Fiului lui Dumnezeu, aceasta dispare, Hristos reprezentând apropierea maximă a lui Dumnezeu față de oameni. Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat, poruncește iubirea și o realizează dându-se (dăruindu-se) în întregime celor ce-L doresc și-L iubesc, restabilind comuniunea dintre om și Dumnezeu (ridicându-i pe toți la calitatea de fii prin iubirea Sa). Comuniunea către care suntem chemați este desăvârșirea (îndumnezeirea, *theosis*) spre care aspirăm (tindem) și pe care o putem realiza iubindu-L pe Dumnezeu prin semenii⁷.

Prin Biserică, Hristos este prezent mereu între cei pe care-i iubește, iar prin Biserică și prin Hristos, harul și iubirea unesc deplin, în Duhul Sfânt, voința umană și voința lui Dumnezeu, ca început și arvună a Împărăției Cerurilor pentru toți cei ce vor să intre, actualizând în viața lor porunca cea mare a Fiului lui Dumnezeu.

PARTEA A II-A. DIMENSIUNEA TEOLOGICĂ A BOLII SAU ASUMAREA SUFERINȚEI CA ESENȚĂ A IUBIRII

Partea a II-a, „*Dimensiunea teologică a bolii sau asumarea suferinței ca esență a iubirii*”, evidențiază rolul decisiv (esențial) al iubirii în asumarea suferinței și în procesul de tămăduire a omului bolnav. Întreaga parte se vrea o schițare a dinamicii despătimirii prin iubire, și totodată, un îndemn de asumare a suferinței ca esență a iubirii, de urmare a lui Hristos, căci „*adevăr vă spun, spune Mântuitorul: Dacă bobul de grâu care cade'n pământ nu moare, rămâne singur; dar dacă moare, aduce roadă multă*” (Ioan 12, 24). Pentru aceasta a fost necesară prezentarea precisă a bolilor și a cauzelor lor în contextul definirii stării de sănătate a omului, fiind detaliat apoi, sensul spiritual al bolii și semnificația pozitivă a suferinței, cooperarea divino-umană întru iubire reliefând apropierea omului de viața veșnică (cf. Ioan 17, 3). O notă de originalitate a acestei părți este oferită și de aplicarea și interpretarea unui chestionar aplicat tinerilor în legătură cu sensul suferinței. În final, este abordată din perspectivă interdisciplinară dimensiunea taumaturgică a Ortodoxiei, o atenție deosebită acordându-se problemelor conceptuale, dar și psihoterapiei de responsabilizare (pr. Filothei Faros) și psihologiei existențialiste (Viktor Frankl), ca alternative ale psihoterapiei convenționale, precum și metodologiei generale a psihoterapiei ortodoxe, circumscrisă de iubirea creștină, încercându-se aflarea unui răspuns la întrebarea: „*Bolile psihice sunt un mit sau o realitate explozivă?*”.

Studiul debutează cu abordarea *dimensiunii maladive a păcatului*. Orice boală constituie o interpretare, cu atât mai vie și mai profundă cu cât ea nu este nicidecum abstractă sau gratuită, ci se înscrie într-o *experiența ontologică* adeseori sfâșietoare. Foarte adesea, această interpretare este crucială. Căci întotdeauna boala pune în discuție (mai mult sau mai puțin) fundamentele, cadrul și formele propriei noastre existențe, echilibrele dobândite, libera dispoziție a facultăților noastre sufletești și trupești, valorile de referință, relația cu ceilalți și însăși viața noastră. În multe cazuri, boala constituie o încercare spirituală care angajează întreaga ființă, punându-și amprenta decisiv asupra dinamicii vieții. Se impune, așadar, în condițiile unei vieți duhovnicești autentice, depășirea într-o formă sau alta a acestor încercări, *asumarea bolii* (ca esență a iubirii creștine), a diferitelor forme de suferință care o însoțesc și găsirea unor soluții teoretice și

⁶ Această iubire a omului față de Dumnezeu constituie centrul doctrinei morale a creștinismului (cf. Arhid. I. ZĂGREAN, „Sensul activ al iubirii creștine”, p.274).

⁷ cf. Pr. drd. Theodor DAMIAN („Teama și iubirea de Dumnezeu”, în *Studii Teologice*, anul XXXII, nr. 1-2, 1980, p.113) poziționează corect relația dintre orizontalitatea și verticalitatea existenței întru iubire: „Comuniunea în plan orizontal o exprimă pe cea din planul vertical”.

practice la problemele care se pun. Fiecare dintre noi, în cursul existenței sale, trebuie nu numai să se aștepte la suferințe și boli (încercări sau urmări ale păcatelor) ci, atunci când acestea survin, să continue a trăi și a-și afla, în ciuda lor și în ele, împlinirea⁸.

Exprimarea mântuirii omului în termeni de *terapeutică* și *vindecare* este considerată de unii comentatori contemporani drept o simplă figură de stil, ceea ce, în unele cazuri, este adevărat; însă, în general, se poate vorbi despre relația firească dintre bolile trupești și/sau psihice (boli psihosomate) și cele de natură spirituală (boli sufletești). Potrivirea terminologiei medicale cu natura subiectului în discuție este justificată de faptul că natura umană căzută este cu adevărat bolnavă din punct de vedere duhovnicesc, iar în Hristos, prin Duhul Sfânt, se lucrează o adevărată tămăduire a ei, prin mijlocirea Tainelor și a nevoițelor ascetice, având drept călăuză lumina veșnic nestinsă a rugăciunii. Simbolul are, la acest nivel, un rol esențial fiindcă omul nu-și cunoaște în chip spontan starea spirituală decăzută, bolile sale de natură spirituală nefiind atât de vădite ca cele trupești sau ca cele mintale⁹.

Sursa patimilor este păcatul strămoșesc. Păcatul lui Adam s-a transmis întregului neam omenesc, fiind cauza primordială a bolilor spirituale și trupești. Prin păcat, omul a căzut din starea de comuniune cu Dumnezeu și din nemurire (cf. Romani 5, 12). Prin urmare, izvorul tuturor relelor, bolilor, neputințelor, suferințelor, stricăciunii și morții, ca și a tuturor neajunsurilor care afectează astăzi natura umană, este evidențiat de către Sfinții Părinți în voia liberă a omului, în păcatul comis în Eden. Starea de împătimitare reprezintă treapta cea mai de jos pe care poate păși ființa omenească; atât numele lor grecesc (παθη) cât și latinesc (*passiones*), sau românesc, ilustrează faptul că, prin ele, omul este adus într-o stare pasivă (de pasivitate), de robie.

O caracteristică a patimilor este că în ele se manifestă o sete fără margini, care-și caută astâmpărul fără a-l putea găsi (aceasta este de fapt, *setea după Dumnezeu întoarsă pe dos, pervertită*; cf. Ieremia 2, 13). Patimile sunt, deci, opusul iubirii adevărate (singura care restabilește armonia firească dintre oameni), rup legăturile dintre oameni și întrețin haosul; sunt zidul ce desparte omenirea de Dumnezeu; forțe intrinseci, naturale, ale sufletului, corupte din cauza păcatului și a îndepărtării de Dumnezeu, așa cum exprimă întreaga tradiție biblicopatristică. Patimile sunt adevărate „boli ale sufletului (ψυχης νόσοι)” spun Clement Alexandrinul¹⁰, Sfântul Isaac Sirul¹¹ sau Sfântul Macarie Egipteanul¹²; iar Sfântul Nichita Stithatul vorbește despre „boala patimii”¹³. Sfântul Maxim Mărturisitorul, arată, de asemenea, că „precum se raportează sănătatea și boala la trupul animalului, și lumina și întunericul la ochi, tot așa se raportează virtutea și păcatul la suflet”¹⁴.

Posibilitatea nașterii patimilor este dată prin existența *afectelor naturale*. „Trăsăturile pătimitoare” de care vorbește Sfântul Maxim Mărturisitorul sunt *afectele* (τα πάθη), considerate ca trăsături iraționale, pătrunse în firea omului după căderea în păcat, și care-l apropie de animalitate¹⁵; ele nu sunt păcătoase dar ușurează nașterea păcatului (de exemplu, pofta de

⁸ cf. Jean-Claude LARCHET, *Teologia bolii*, traducere din lb. franceză de pr. prof. Vasile Mihoc, Editura «Oastea Domnului», Sibiu, 1997, p.8.

⁹ cf. Jean-Claude LARCHET, *Terapeutică bolilor spirituale*, în românește de Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2001, pp.10-11.

¹⁰ *Cuvânt de îndemn către elevi (Protrepticul)*, capitolul XI, 115, 2, în *Scrieri. Partea întâia*, traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, colecția P.S.B., vol. 4, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p.156.

¹¹ *Cuvinte despre sfințele nevoițe*, în *Filocalia*, vol. X, Editura Humanitas, București, 2008, p.368.

¹² *Scrieri. Omilia duhovnicești*, Omilia XLIV, traducere pr. prof. dr. Constantin Cornișescu, introducere, indici și note de prof. dr. N. Chițescu, colecția P.S.B., vol. 34, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, p.260 ș.u.

¹³ CUVIOSUL NICHITA STITHATUL, *Cele 300 de capete despre făptuire, despre fire și despre cunoștință, Suta a doua a capetelor naturale: despre curățirea minții, ale aceluiași*, 22, în *Filocalia*, vol. VI, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2004, p.254.

¹⁴ SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Cele patru sute de capete despre dragoste, a patra sută...*, 46, în *Filocalia*, vol. II, trad. din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Ed. Humanitas, București, 1999, p.112.

¹⁵ vezi SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie*, 1, și nota 1, în *Filocalia*, vol. III, trad. din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.40-41.

mâncare este doar un afect, însă exagerarea ei devine un păcat)¹⁶. Sfântul Maxim Mărturisitorul le numește *patimi conforme firii*, deoarece reprezintă și ele o trăsătură de pasivitate a firii umane – o pasivitate mai deplină decât *patimile contrare firii*¹⁷. Aceste afecte nu fac parte din constituția originală a firii, nefiind create odată cu ea. Ele au odrăslit în fire după căderea omului din starea de desăvârșire, reprezentând aspectul de animalitate al firii noastre, actualizat prin întreruperea comuniunii cu Dumnezeu (ele nu sunt condamnabile fiindcă nu țin de voință, atâta vreme cât rămân în granițele lor, servind existenței biologice; exemple: pofta după mâncare, plăcerea de mâncare, frica, întristarea); pot deveni patimi printr-o mișcare neorânduită, sau pot deveni porniri bune, prin orientarea setei umane după infinit spre Dumnezeu (de exemplu: pofta poate fi convertită în dor spiritual după cele dumnezeiești, plăcerea în conlucrare de bunăvoie a minții cu darurile dumnezeiești, frica în grija pentru evita osânda veșnică, întristarea în pocăință mântuitoare etc.)¹⁸.

Sfinții Părinți s-au străduit să clasifice toate aceste patimi (boli), întemeind astfel o adevărată *nosografie duhovnicească*¹⁹. Sfântul Ioan Damaschin²⁰ deosebește patimile sufletului de cele ale trupului; Sfântul Maxim Mărturisitorul²¹ face o clasificare a patimilor în alte trei categorii: cele care provin din căutarea plăcerii, cele care provin din ferirea de durere și cele care se nasc din unirea celor două porniri; Evagrie Ponticul²² identifică, pentru prima dată, opt patimi principale, numindu-le „gânduri rele generale”, și care le cuprind pe toate celelalte; Sfântul Ioan Casian²³ distinge cele opt gânduri ale răutății iar Sfântul Maxim Mărturisitorul evidențiază trei, sau chiar una, considerată izvorul tuturor celorlalte (iubirea de sine, φιλαυτία). Este remarcabilă strădania Părinților de a reduce numărul patimilor, enumerate de Evagrie cu sutele, la opt, apoi la trei²⁴ și, în sfârșit la o unitate: filautia (φιλαυτία) sau iubirea egoistă de sine²⁵.

Descrierea amănunțită și metodică a patimilor pe care o găsim la Sfinții Părinți constituie o adevărată nosologie și o autentică semiologie medicală, care au drept scop elaborarea metodică, riguroasă și eficace a unei terapeutici a acestor boli ale sufletului. Tămăduirea începe o dată cu definirea acestor patimi, ea permițându-i omului să-și cunoască și să-și înțeleagă mișcărilor sufletului, să le descopere semnificația profundă și să taie iute răul care l-a cuprins sau e pe cale să-l cuprindă, astfel, omul încetează de a mai fi determinat orbește de mecanisme pe care nu le cunoaște, care-l tulbură și-i produc suferință.

¹⁶ Părintele Prof. Dumitru Stăniloae (*Filocalia*, vol. III, p.78, nota 1) apreciază, în același context, caracterul natural al căsătoriei în raport cu existența pământească a firii și caracterul natural al fecioriei în raport cu existența eternă, la care e chemată firea.

¹⁷ SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie*, 55, în *Filocalia*, vol. III, p.248.

¹⁸ cf. SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie*, 1, în *Filocalia*, vol. III, p.40

¹⁹ sintagma îi aparține profesorului Jean-Claude Larchet (cf. *Terapeutica bolilor spirituale*, p.114).

²⁰ *Cuvânt minunat și de suflet folositor*, în *Filocalia*, vol. IV, traducere din grecește, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2000, pp.184-185.

²¹ *Smeritul monah Maxim către preacuviosul prezbiter și egumen Talasie, Despre diferite locuri grele din dumnezeiasca Scriptură* (Introd. la *Răspunsuri către Talasie*), în *Filocalia*, vol. III, pp.30-31.

²² *Tratatul practic*, 5, apud J.-Cl. LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, p.117. Această listă fixată de Evagrie a devenit tradițională în ascetica ortodoxă, regăsindu-se și în scrierile: SF. IOAN CASIAN, *Convorbiri duhovnicești*, V, 2; *Așezămintele mănăstirești*, V, 1.; SF. IOAN SCĂRARUL, *Scara*, XXVII, 43; XX, 1; XXVI, 2; 33. SF. GRIGORIE CEL MARE, *Comentariu la Iov*, XXXI, 45; SF. IOAN DAMASCHIN, *Cuvânt de suflet folositor*; SF. NIL SORSKI, *Regula*, V.

²³ *Despre cele opt gânduri ale răutății*, în *Filocalia*, vol. I, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.111-135.

²⁴ *gastrimarghia, arghilofilia și chenodoxia*, cf. SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capete despre dragoste, A treia sută...*, 56, în *Filocalia*, vol. II, trad. din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Ed. Humanitas, București, 1999, p.97. Acestea corespund întregii ispitiri a Mântuitorului în pustie de către diavol (Matei 4, 1-11 și loc. par.), acesta făcându-i lui Iisus o întreită ofertă: pâinea, miracolul și puterea.

²⁵ Aceasta este considerată izvorul celor opt patimi principale și al tuturor celorlalte păcate care se nasc din ele. SF. MAXIM MĂRTURISITORUL (*A doua sută a capetelor despre dragoste*, cap.59, în *Filocalia*, vol. II, p.79; vezi și *A treia sută...*, cap.57, p.97) precizează că patima din care izvorăsc toate celelalte patimi („maica relelor”) este iubirea de sine (φιλαυτία), care este „iubirea nerațională a trupului”, din care se nasc „cele trei gânduri pătimase, care sunt și cele mai generale: al lăcomiei pântecelui, al iubirii de argint și al slavei deșarte”, din ele născându-se „toată lista patimilor”.

În continuare este subliniată *dimensiunea spirituală a bolii*, începând cu aspecte legate de *precaritatea sănătății* (sau „*supraviețuirea bolii*”) și *ambivalența sănătății și a bolii*, până la accentuarea *semnificației mântuitoare a suferinței*. Suferința și boala, oricât ar fi de grele și chinuitoare, sunt un semn al prezenței și al lucrării lui Dumnezeu în viața omului, o dovadă a iubirii Sale nemărginite și totodată concrete. Suferința se conturează ca un instrument pedagogic pe care Dumnezeu îl folosește spre binele omului, care-l scoate pe om din captivitatea autosuficienței, a plăcerilor trecătoare. Asumarea acesteia de către om reprezintă o înțelegere a acestei pedagogii divine și o intrare pe făgașul firesc al unei căi mântuitoare.

Boala (suferința) este o cale scurtă de mântuire; redresează pervertirea pe care a generat-o păcatul, re-îndreptând firea umană la verticalitatea firească, de dinaintea căderii. Boala trupească devine, prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu, un mijloc (medicament) de tămăduire a sufletului și un prilej de progres duhovnicesc.

Dacă pentru omul contemporan viteza și lipsa timpului, în mijlocul unei lumi din ce în ce mai agitate, agasante și stresante, este o stare cvasigenerală, atunci, o *cale potrivită și scurtă*, care conduce spre scopul dorit (mântuirea), este *suferința*. O atitudine potrivită nu lasă timpul suferinței să se irosească ci, indiferent de loc și moment, îl înveșnicește, transformându-l în cale spre cer. În acest sens, un Avvă în Pateric spune că: „Dimineața se poate să fii în iad, iar spre seară să te afli în Rai”²⁶. *Timpul mântuirii este scurtat prin asumarea, întru iubire, a suferinței*. Cel mai la îndemână exemplu este cel al tâlharului de pe cruce, care, dincolo de toate fărădelegile (posibile) pe care le-a făcut, s-a pocăit, I-a arătat întreaga sa căință, nădăjduind în mila și iubirea Lui, a luat o atitudine corectă (potrivită) în fața Domnului și a auzit cuvintele cunoscute: „*Adevăr îți spun Eu ție: astăzi vei fi cu Mine în Rai!*” (Luca 23, 43).

Șansa de a părăsi starea de boală și suferință stă într-o atitudine dinamică de așteptare a ajutorului dumnezeiesc, care presupune fuga continuă de pasivitatea suportării unei boli „fără orizont”, adică fără sens, acoperită de o adâncire în materialitate, corespunzătoare omului trupesc. Întârzierea ajutorului divin sau a tămăduirii are ca și cheie de înțelegere pedagogia divină (plinirea vremii, întărire în credință, răbdare). Boala și suferința pot și trebuie să fie depășite duhovnicește și transfigurate în Hristos; preferarea sănătății este firească, însă cu condiția ca ea să fie trăită în Dumnezeu și pentru Dumnezeu.

Pentru a surprinde aspecte legate de experiența bolilor fizico-psihoice și a suferinței corespunzătoare, atât în ceea ce-i privește pe tineri, cât și mediul lor familial, colegial sau cercul de prieteni care le formează anturajul, sensul acesteia, problema conflictelor interioare și a relațiilor cu părinții și cei din jur, a fost aplicat un *chestionar în legătură cu sensul suferinței*. Am încercat să relieffăm *atitudinea tinerilor liceeni față de boală și suferință* în contextul unei lumi atât de agitate, solicitante și degradante. Numărul tinerilor intervievați a fost de 100, eșantionul de vârstă fiind cuprins între 16 și 19 ani (42 elevi din ciclul inferior al liceului – clasele a IX-a și a X-a; 58 elevi din ciclul superior al liceului – clasele a XI-a și a XII-a), 60% din cei intervievați fiind fete, iar 40% băieți. Au fost adresate 12 întrebări, alături de cerințe privind identificarea vârstei și sexului.

Al treilea capitol al acestei părți este dedicat *dimensiunii taumaturgice a Ortodoxiei sau psihoterapiei ortodoxe*. Mai întâi, au fost abordate probleme legate de *conceptul, metodologia și moralitatea psihoterapiei*, privită ca mod de abordare a suferinței umane (a neliniștii omului, mai ales a celui contemporan) fundamentat pe căutarea cauzelor interne ale acestei suferințe (și neliniștii), care-și propune oferirea unui răspuns nevoilor umane profunde bazat pe convingerea că multe răni sufletești pot fi vindecate prin intermediul unor relații interumane autentice, consistente, care presupun o comunicare reală. De la bun început, este precizată dualitatea semantică a noțiunii de *psihoterapie*²⁷: o accepțiune *duhovnicească*, de vindecare a sufletului, bazată pe antropologia și soteriologia Sfinților Părinți, convergentă (până la suprapunere) cu „procesul” de tămăduire a bolilor sufletești (metodologia psihoterapiei ortodoxe), și alta *medicală*,

²⁶ cf. Arhim. Simeon KRAIOPOULOS, *Taina suferinței*, traducere de Preot Victor Manolache, Editura Bizantină, București, 2007, p.23.

²⁷ termenul provine din limba greacă, prin alăturarea cuvintelor *psyche*, care înseamnă „suflet”, și *therapein*, care înseamnă „a tămădui”, „a vindeca”, „a trata”, „a însănătoși”.

corespunzătoare unui domeniu interdisciplinar situat la granița dintre medicină și psihologie. Cele două dimensiuni sunt tangibile, însă, pentru o eficientizare soteriologică, este pretinsă o mulare duhovnicească a celei de a doua pe structura primei, mulți psihoterapeuți ne-ortodocși uzând de o metodologie improprie mântuirii și care, în loc să vindece, înrăutățește starea bolnavului (atât din punct de vedere psihic, cât și sufletește, dovedind astfel, legătura indisolubilă dintre suflet și trup). În virtutea acestor precepte, gândirea ortodoxă a psihoterapiei, statornică în duhul Sfinților Părinți, se poate lipsi de uzanța metodelor medicale propriu-zise... Este legitimă astfel, următoarea întrebare: dacă asistența duhovnicească și psihoterapia ortodoxă trebuie să „accepte” (susțină, încurajeze), în anumite cazuri ale unor tulburări psihice, conlucrarea cu psihoterapia laică și ajutorul asistenței medicale, se poate realiza o psihoterapie laică eficientă fără aportul duhovniciei și al psihoterapiei ortodoxe cu întreaga ei metodologie fundamentată scripturistic și patristic?...

În continuare sunt prezentate *principalele teorii și metode psihoterapeutice*. Urmărind contextul istoric al abordărilor terapeutice, se constată că teoriile și metodele psihoterapeutice au evoluat și s-au diversificat foarte mult (mai ales începând cu a doua jumătate a secolului XX). Cele mai cunoscute orientări și metode terapeutice²⁸ sunt: terapiile psihodinamice, cum ar fi psihanaliza (la rândul ei de mai multe orientări: freudiană, jungiană etc.), psihoterapia adleriană (care-și are inspirația în scrierile teoretice ale medicului Alfred Adler), psihoterapia non-directivă sau centrată pe persoană/client (Carl Rogers), terapiile comportamentale (Dollard, Eysenck, Miller, Skinner, Wolpe), terapiile cognitiv-comportamentale (Aaron T. Beck, Albert Ellis), hipnoterapia (Milton H. Erickson), psihodrama (Jacob Levi Moreno, psihoterapeut de origine română), programarea neurolingvistică sau NLP (Richard Bandler, John Grinder), psihoterapia transpersonală (Stanislav Grof), psihoterapia expresivă (incluzând art-terapia, terapia prin dans și mișcare, drama terapia, meloterapia), psihoterapia narativă (Michael White, David Epston), psihoterapia gestalt (Frederick și Laura Perls), la care se adaugă terapiile biologice.

Printr-un studiu aparte este detaliată *psihoterapia pozitivă și terapia familiei*, metodă psihoterapeutică propusă, începând cu anul 1968, de profesorul de origine iraniană, dr. Nossrat Peseschkian (1933-2010), care pornește de la ideea că în psihoterapie este importantă nu doar centrarea psihodinamicii asupra recunoașterii bolii, ci și descoperirea capacităților și abilităților înnăscute ale pacientului care îl pot ajuta să facă față acesteia (conform maximei: „când ai nevoie de o mână de ajutor, caut-o la capătul brațului tău”)²⁹.

În finalul subcapitolului, este abordată, dintr-o perspectivă ortodoxă, *moralitatea psihoterapiei*, fiind subliniat deficitul de moralitate și potențialul vătămător din punct de vedere duhovnicesc al multor orientări psihoterapeutice contemporane, precum și necesitatea implicării pastorale asidue a Bisericii în practica psihoterapeutică.

O atenție deosebită este acordată *psihoterapiei de responsabilizare și psihologiei existențialiste*, ca alternative ale psihoterapiei convenționale. Studiul debutează cu problema *bolilor psihice* (origini, criterii de diagnosticare, teorii, definiție și clasificare³⁰, fiind lansată o provocare, care necesită un răspuns complex: *boala psihică este un mit sau o realitate (expansivă)?*), urmată de prezentarea *psihoterapiei de responsabilizare în viziunea părintelui Filothei Faros*, alături de sublinierea *riscului de a iubi în psihoterapie*. În această parte a studiului este prezentată o posibilă alternativă la psihoterapia convențională, psihoterapia de responsabilizare, propusă de Părintele Filothei Faros³¹, care desființează ideea de boală psihică, caracterizându-l pe cel ce are anumite probleme psihice doar ca iresponsabil, și punând accentul pe

²⁸ recunoscute de EAP (European Association of Psychotherapy), 2015.

²⁹ cf. Nossrat PESECHKIAN, *If you want something you never had, then do something you never did. Stories and Maxims*, Sterling Publishers Pvt. Ltd., New Delhi, 2012 (12005).

³⁰ categoriile de tulburări mentale sunt prezentate în conformitate cu principalele categorii de diagnostic ale DSM-IV (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fourth Edition, Washington, DC: American Psychiatric Association, 1994, apud Edward E. SMITH, Susan NOLEN-HOEKSEMA, Barbara L. FREDRICKSON, Geoffrey R. LOFTUS (Daryl J. BEM, Stephen MAREN, colab.), „Atkinson & Hilgard” *Introducere în psihologie*, ediția a XIV-a, Editura Tehnică, București, 2005, pp.769-770).

³¹ cf. Părintele Filothei FAROS, *Mitul bolii psihice*, traducere: Ovidiu Lăzărescu, Editura Egumenița - Editura Cartea Ortodoxă, Galați-Alexandria, 2009.

tipul de lucrare și comportament al celui tratat, iar nu pe actul de cunoaștere a conflictelor din subconștient sau a insuficiențelor lui. Rolul esențial al acestei psihoterapii nu este micșorarea suferinței produse de comportamentul iresponsabil ci întărirea rezistenței celui tratat. Psihoterapia de responsabilizare vizează o schimbare de paradigmă existențială, bazându-se pe stabilirea unei legături durabile (potrivite) între psihoterapeut și cel tratat, care presupune o atitudine iubitoare, dublată de o lucrare pe măsură, din partea psihoterapeutului și asumarea riscului acestei iubiri – fiindcă orice întâlnire cu celălalt înseamnă, din perspectivă creștină, pe de o parte, oferirea iubirii și consimțirea libertății celui alt de a o accepta sau refuza, iar pe de altă parte, asumarea suferinței ce derivă din deschiderea înspre un altul, prin purtarea tuturor durerilor lui.

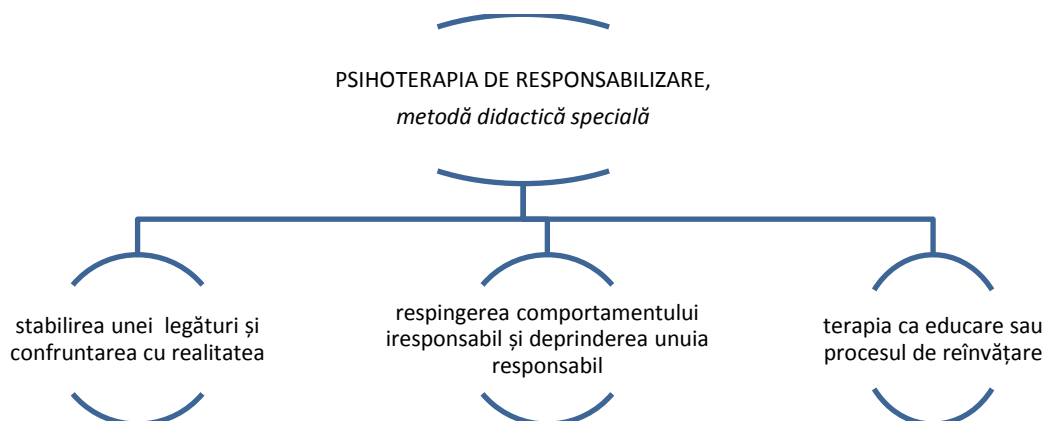

Fig. 2. Etapele psihoterapiei de responsabilizare în viziunea Părintelui Filothei Faros

Apoi este prezentată o metodă terapeutică propusă de *dr. Viktor E. Frankl*, o psihoterapie centrată pe sens, numită *logoterapie*³² – o formă terapeutică care, prin unele caracteristici specifice, se apropie de viziunea teologică și duhovnicească a Sfinților Părinți (Mitropolitul Hierotheos Vlachos³³). O cauză majoră a bolilor psihice este, în viziunea logoterapiei, lipsa de sens a vieții, manifestată sub forma așa-numitului vid existențial, boala specifică a lumii contemporane, în care domină starea de gol și de neputință. Frankl afirmă necesitatea unui

Fig. 3. Căile prin care un om poate găsi un sens în viață în viziunea lui Viktor Frankl

suprasens în viața omului, această teză provenind din observarea caracterului limitat al lumii și al tuturor sensurilor legate de ea. Unul dintre cele mai importante aspecte ale logoterapiei este noodinamica sau „dinamica existențială într-un câmp de tensiune polar”, în viziunea autorului ei tocmai această tensiune (intrinsecă), dintre ceea ce omul a făcut deja (ceea ce este) și ceea ce ar

³² cf. Viktor E. FRANKL, *Omul în căutarea sensului vieții*, traducere din limba engleză de Silviu Guranda, Editura Meteor Press, București, 2012 (¹2009).

³³ *Psihologia existențialistă și psihoterapia ortodoxă*, traducere din limba greacă, introducere și note de Nicușor Deciu, Editura Doxologia, Iași, 2011, p.21.

trebui să mai realizeze (ceea ce ar trebui să devină), fiind condiția indispensabilă pentru sănătatea mintală. Logoterapia se remarcă prin mesajul optimismului, al speranței, convingerea lui Frankl fiind aceea că în pofida tuturor durerilor din viața unui om, a tuturor constrângerilor, acestea nu-i pot anula libertatea; ea țintește spre demnitatea existenței umane, distingând libertatea care nu poate fi total desființată.

Fig. 4. *Dinamica existențială într-un câmp de tensiune polar în viziunea lui V. Frankl*

S-a spus despre ortodoxia contemporană că recuperează (reactualizează) sensul noțiunii de psihoterapie. Termenul de „psihoterapie ortodoxă” a apărut ca o adaptare firească a Bisericii (al cărei mesaj fundamental este chemarea universală spre dobândirea veșnicei Împărății a cerurilor împreună cu Mântuitorul Iisus Hristos, manifestând dintotdeauna o grijă deosebită soluționării tulburărilor și problemelor existențiale ale oamenilor) la problemele conceptuale ale culturii contemporane, atât ca o provocare adresată tuturor psihoterapeuților, cât și ca o ieșire în întâmpinarea „oamenilor care trăiesc totuși, într-un anume mediu, pliat pe coordonate culturale specifice modernității și post-modernității, esențial diferite de cele de acum câteva sute de ani (...). Departe de a fi „o inovație sau o formă de secularizare a fondului credinței creștine”, psihoterapia ortodoxă reprezintă „același crez al Bisericii lui Hristos prezentat, dar mai ales practicat, după un principiu foarte concret și anume: promovarea artei vindecării sufletului prin mijlocirea învățaturii Sfinților Părinți”³⁴. Sintagma *psihoterapia ortodoxă* actualizează dimensiunea terapeutică a Ortodoxiei³⁵, care este, în esența sa, o educație și o metodă terapeutică, care își propune în principal să-l orienteze pe om înspre Acela care are puterea de a-l tămădui, despre care psalmistul David spune că „*vindecă toate bolile*” (Psalmul 102, 3), să-l așeze într-o relație corectă cu Dumnezeu, pentru ca, din interiorul acesteia, să I se închine după Lege³⁶.

Sunt prezentate procedeele terapeutice folosite în Ortodoxie, fixate ca și metode de purificare a sufletului, și care reprezintă totodată condiții subiective ale tămăduirii înscrise, alături de tămăduirea prin Sfintele Taine (condițiile obiective), în condițiile generale ale tămăduirii având drept model pe Marele Tămăduitor care este Hristos. Procedeele psihoterapeutice încearcă refacerea drumului căderii omului în robia patimilor, inversând mișcarea descendentă a sufletului, dându-i acestuia o orientare ascendentă. Vindecarea patimilor nu este în exclusivitate o lucrare omenească și nici una exclusiv dumnezeiască. Este necesară împreună-lucrarea, *sinergia*, dintre Dumnezeu și om, care scoate în evidență lucrarea teandrică a Bisericii.

Procedeele sau condițiile de tămăduire ale sufletului, reliefate de Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți, sunt: conștientizarea bolii și voința de a fi vindecat, dreapta credință, smerenia, pocăința, ascultarea, privigherea, rugăciunea, postul și nădejdea, toate sub permanenta supraveghere a duhovnicului psihoterapeut și oglindite de veșnica iubire. O atenție deosebită este oferită rugăciunii, ca experiență a iubirii și a veșniciei.

³⁴ Nicușor DECIU, „Nevoia universală de terapie și răspunsul Bisericii”, în Hierotheos VLACHOS, *Psihologia existențialistă și psihoterapia ortodoxă*, pp.8-9.

³⁵ în tradiția biblică și patristică sunt vehiculate o multitudine de expresii precum: vindecare, tămăduire sau terapia sufletului (θεραπεία της ψυχής).

³⁶ Sensul primar al cuvântului grecesc „θεραπεία” este acela de „închinare sau adorare a lui Dumnezeu”, ulterior el dobândind și sensul de „tămăduire” sau „vindecare” (vezi G. IOANIDU, *Dicționar elino-românesc*, vol. I, Tipografia Statului, București, 1864, p.1049, apud Nicușor DECIU, „Nevoia universală de terapie și răspunsul Bisericii”, în Hierotheos VLACHOS, *Psihologia existențialistă și psihoterapia ortodoxă*, p.11).

Scopul psihoterapiei ortodoxe este, aşadar, realizarea unei relații corecte, firești și permanente cu Dumnezeu, rămânerea în această relație însemnând persistența în sănătate. Finalitatea psihoterapiei ortodoxe „nu este doar o stare de eliminare a păcatelor și a patimilor care generează bolile psihice ci ea năzuiește spre o reorientare a energiilor sufletului către primirea vederii duhovnicești a lui Dumnezeu”, ceea ce în limbajul nou-testamentar este echivalent cu *îndumnezeirea omului*. Procesul terapeutic este considerat încheiat doar atunci când omul ajunge pe această ultimă treaptă a vieții duhovnicești, când, aflat în starea de îndumnezeire, nu se mai preocupă de patimi, ci se bucură de nesfârșita comuniune cu Dumnezeu³⁷.

PARTEA A III-A. LUCRAREA TĂMĂDUITOARE A IUBIRII SAU RESTAURAREA CHIPULUI IUBIRII TREIMICE ÎN OMUL CONTEMPORAN

Partea a III-a constituie partea cea mai amplă a acestei lucrări, fiind intitulată „*Lucrarea tămăduitoare a iubirii sau restaurarea chipului iubirii treimice în omul contemporan*”. Într-un prim capitol este prezentată lucrarea iubirii dătătoare de viață, începând cu iubirea intertreimică ca și arhetip al iubirii umane, structură a supremei iubiri și temeii al spiritualității creștine, cum o numea Părintele Profesor Dumitru Stăniloae, continuând cu lucrarea tămăduitoare, plină de iubire, a lui Hristos. Capitolul al doilea evidențiază procesul de înfăptuire a tămăduirii omului bolnav (căzut) și dobândirea sănătății în Hristos, fiind dedicat rolului pe care îl are iubirea în tămăduirea patimilor și dobândirea virtuților, precum și în tămăduirea aproapelui și educația copiilor. Argumentele teoretice sunt susținute sau determinate (după caz) de aplicarea (și interpretarea) a două chestionare tinerilor, unul în legătură cu lucrarea tămăduitoare a iubirii, iar celălalt în legătură cu rolul pe care îl are iubirea în educația copiilor. Curățirea de patimi este însoțită firesc de îmbogățirea în virtuți, care culminează cu încetarea oricărei mișcări pătimase înlăuntrul omului, unirea cu Dumnezeu sau îndumnezeirea prin iubire sau participarea la iubirea divină (iubirea fiind considerată taina vieții în Hristos) fiind detaliate în ultimul capitol; în final este abordată problema actualității iubirii creștine și este lansată o provocare: iubirea adevărată presupune asumarea totală a riscului de a iubi, adică renunțarea totală la sine pentru celălalt sau, altfel spus, numai iubirea unei persoane care este dispusă să moară sieși poate deveni o iubire tămăduitoare...

Pentru început a fost abordată tema *iubirii dătătoare de viață*. Preocuparea esențială a Bisericii este problema *vieții*, iar scopul și misiunea ei, *mântuirea omului*; acestea nu pot fi atinse decât prin *păzirea poruncilor lui Hristos* ce rânduiesc *iubirea de Dumnezeu și iubirea de aproapele* (Ioan 14, 21, 23). Iubirea vrăjmașilor, spunea Sfântul Siluan Athonitul³⁸, e singura cale adevărată și sigură spre cunoașterea lui Dumnezeu, Care e Viață veșnică (cf. Ioan 14, 21, 23; 17, 3). Porțile iubirii sunt permanent deschise tuturor, porunca „Iubiți pe vrăjmașii voștri” fiind reflexul în lume al Iubirii desăvârșite din sânul Sfintei Treimi; de aceea, această poruncă constituie piatra unghiulară a întregii învățături creștine, sinteză a teologiei, „viață din belșug” (Ioan, 10, 10), focul pe care Domnul a venit să-l arunce pe pământ (Luca, 12, 49), Lumina necreată arătată Apostolilor pe Muntele Tabor, limbile de foc în care Duhul Sfânt S-a pogorât peste Apostoli, Împărăția lui Dumnezeu venită „întru putere” (Marcu, 9, 1), împrăștiere și asumare a stării de fii ai Tatălui Celui din Ceruri, împlinire a ființei umane și desăvârșirea asemănării cu Dumnezeu (cf. Matei, 5, 44-48). Iubirea deplină care soarbe neînsetat din iubirea intertreimică este în mod necesar precedată de iubirea față de vrăjmași. Purtătorul acestei iubiri, spunea același părinte, se face părtaș al Vieții veșnice, având în sufletul său o mărturie neîndoielnică, devine sălaș al Sfântului Duh și, întru Acesta, cunoscându-I autentic pe Tatăl și

³⁷ Nicușor DECIU, „Psihoterapia ortodoxă”, în *Biserica și lumea*, nr. 1/2007, p.86 (vezi și Nicușor DECIU, „Nevoia universală de terapie și răspunsul Bisericii”, în Hierotheos VLACHOS, *Psihologia existențialistă și psihoterapia ortodoxă*, pp.13-14).

³⁸ cf. *Viața și învățătura starețului Siluan Athonitul scrise de ucenicul său, arhimandritul Sofronie*, ediția a II-a, traducere de pr. prof. dr. Ioan Ică, Editura Deisis, Sibiu, 2004, pp.259-260.

Fiul, trăiește deplin starea de Fiu al lui Dumnezeu, frate și prieten al lui Hristos și Dumnezeu prin har³⁹.

Iubirea intertreimică este *arhetipul iubirii umane*. Unicul izvor al iubirii este Sfânta Treime, „structura supremei iubiri”⁴⁰, suprema taină a existenței, care explică toate și fără de care nu se poate explica nimic, fundamentul și scopul creației⁴¹. Iubirea interpersonală treimică a precedat creația, constituind motivul aducerii la ființă, din nimic, a lumii, și tot ea a îmbrățișat toată zidirea făcând-o, prin îndumnezeirea după har a omului, părtașă nespusei bunătăți dumnezeiești. Restaurarea comuniunii pierdute și puterea de rămânere a omului în această comuniune se datorează Fiului, celei de-a doua Persoane a Sfintei Treimi, care Și-a împrăștiat umanitatea, jertfindu-se pentru omul căzut și ridicându-l la plinătatea vieții Sale dumnezeiești, comună cu a Tatălui și a Duhului Sfânt. Așadar, accentuează permanent Părintele Profesor D. Stăniloae, omul a fost creat și apoi mântuit de Dumnezeu treimic în scopul unei veșnice îndumnezeiri, a unei *eterne creșteri întru iubire*. Pe de altă parte, notează că Biserica Ortodoxă privește Sfânta Treime ca pe Dumnezeu Iubirii, lucrătoare prin Sfântul Duh în sufletele credincioșilor, pentru a-i ridica în relația iubitoare dintre Persoanele Ei⁴².

În iubirea lor, Persoanele se dăruiesc reciproc, Se acceptă și Se afirmă. Dumnezeu n-ar fi putut fi un Dumnezeu al iubirii dacă n-ar fi din veci un Tată care se dăruiește Fiului Său din veci cu toată Ființa Sa, născându-L; apoi fără un al treilea Căruia să-I arate dragostea și bucuria Lor și bucuria ce o au împreună cu El, ca și El, ca al Treilea, să poată mărturisi iubirea dintre cei Doi. Participarea Duhului la bucuria Tatălui de Fiul și a Fiului de Tatăl, precum și bucuria de Duhul a Tatălui și-a Fiului este sugestiv explicată de Părintele Prof. D. Stăniloae⁴³, care arată că Duhul nu e *al treilea* într-un sens rigid al cuvântului, putând fi numit tot așa de bine *al doilea* ca și Fiul (un alt al doilea), sau întrucât atât Fiul cât și Duhul sunt deodată cu Tatăl și împreună cu El, *toți sunt primul*.

Iubirea interpersonală treimică este *obârșie a relațiilor interpersonale umane*. Plenitudinea existenței, proprie ființei divine, nu poate fi trăită de un singur eu, afirmă Părintele D. Stăniloae⁴⁴, fiindcă bucuria de unul singur nu e o bucurie deplină și, deci, nici plenitudine de existență⁴⁵. Iubirea presupune întotdeauna două eu-uri care se iubesc reciproc, într-o acceptare și dăruire deplină, adică, concomitent, fiecare constituie un eu dăruitor sau emițător (de iubire) și un eu primitor sau receptor (de iubire); în același timp iubirea unește cele două eu-uri în relație direct proporțională cu iubirea dintre ele însă fără să le confunde, în acest caz încetând iubirea dintre el (eu-rile se cuprind reciproc într-o co-relație de dăruire și primire, însă rămân distincte). Însă „numărul care reprezintă prin excelență distincția în unitate, sau unitatea explicită, este *trei*”⁴⁶. Numai prin al treilea, iubirea celor doi devine generoasă, lipsită de egoismul exclusivist al unei relații strict biunivoce, capabilă să se extindă la subiecte în afara lor. Izolarea punctiformă a unui singur eu, ca și exclusivismul liniar dintre doi, face imposibil actul revărsării în afară. Adevărata iubire este așadar iubirea deplină în trei, al treilea fiind „proba de foc a adevăratei iubiri între doi”⁴⁷, lipsită de orice formă de gelozie. Sfântul Grigorie de Nazianz⁴⁸ arată că Duhul Sfânt este Cel necesar pentru plenitudinea iubirii și a bucuriei, semnul iubirii depline în Dumnezeu. Prin

³⁹ cf. *Viața și învățătura starețului Siluan Athonitul...*, pp.260-261.

⁴⁰ cf. Preotul Profesor Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, ediția a III-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxa Române, București, 2003, p.293 ș.u.

⁴¹ cf. Vladimir LOSSKY, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, traducere, studiu introductiv și note de Pr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, București, 1990, p.93.

⁴² Preot Acad. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Sfânta Treime sau La început a fost iubirea*, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxa Române, București, 1993, pp.6-8.

⁴³ *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, I, pp.332-333.

⁴⁴ *Sfânta Treime sau La început a fost iubirea*, pp.64-65; *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, I, p.293, 308.

⁴⁵ „Un subiect unic în sens absolut ar fi lipsit de bucuria și deci de sensul existenței” (Pr. Prof. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, I, p.319).

⁴⁶ Pr. Prof. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, I, pp.319-320.

⁴⁷ Pr. Prof. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, I, p.321.

⁴⁸ *Cele cinci cuvântări teologice, A cincea cuvântare teologică, Despre Sfântul Duh*, traducere din limba greacă, introducere și note de preot dr. acad. Dumitru Stăniloae, Editura Anastasia, 1993.

Sfântul Duh iubirea Treimii se dovedește cu adevărat sfântă, răspândindu-se (revărsându-se) în afară. Altfel spus, Duhul aduce în creație iubirea intertreimică, ridicând creația în planul iubirii intertreimice și al îndumnezeirii⁴⁹.

Și noi oamenii trăim necesitatea unui al treilea pentru a realiza o iubire deplină; cu cât iubim un al treilea, cu atât ne iubim mai mult împreună, ieșind din sfera egoistă a unui iubiri geloase și autosuficiente. *Omul autentic nu este egocentric ci exocentric*, după modelul Sfintei Treimi, afirmă Kallistos Ware⁵⁰. Dobândirea autenticei iubiri interumane, când nu mai există „eu” ci „noi”, când nimic nu mai este „al meu” ci „al nostru”, ne ridică la treapta părtășiei cu Dumnezeu, ne unim cu El. Întreaga noastră strădanie trebuie să se îndrepte în direcția împlinirii dragostei umane, după modelul perihorezei (intersubiectivității) treimice. Numai în acest fel, al comuniunii interpersonale umane după modelul treimic, devenim fii ai lui Dumnezeu (cf. Galateni, 4, 7).

Sfânta Treime este *temei al iubirii creștine*. Dumnezeu înseamnă „Celălalt” spunea Paul Evdokimov, iar Olivier Clément afirma la rândul-i că „Dumnezeu se dăruiește oamenilor în funcție de setea lor. Unora, care nu pot bea mai mult le dă numai o picătură”, dar „i-ar place să dea valuri întregi” pentru ca și creștinii „să poată adăpa, rândul lor, lumea”⁵¹.

Omul nu este cu adevărat om decât dacă se pune în această relație de comuniune cu alții, după modelul Sfintei Treimi. Această comuniune este aflată doar în Biserică ca loc unde se realizează „unirea persoanelor umane cu Dumnezeu”⁵². Comunitatea adevărată este alcătuită din ansamblul celor care cred în Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos și se împărtășesc cu Trupul și Sângele Acestuia, participând activ la Sfintele Taine săvârșite în Biserică. Doar schimburile continue dintre om și om, relațiile comunitare interumane permanente, conduc spre o îmbogățire în comun, nimeni neputând să se îmbogățească singur, izolat. Iubirea îl „ține pe om nestingherit în acest schimb și în această lucrare de îmbogățire, care nu se poate face decât în comun”⁵³. Doar în Biserică „pustia a înflorit în iubire”⁵⁴, doar în Biserică omul trăiește comuniunea credinței din iubire: „Să ne iubim unii pe alții, ca într-un gând să mărturisim pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh”. Dumnezeu vede în iubirea dintre noi premisa credinței puternice în El și invers, din credința puternică în El, afirmată în comun, crește iubirea între noi; și prin aceasta înaintăm în Împărăția Sfintei Treimi, Care este Iubire⁵⁵.

În continuare este prezentată *lucrarea tămăduitoare a lui Hristos*, Logosul înomenit nefiind altceva decât iubirea perfectă a lui Dumnezeu devenită iubire slujitoare a oamenilor⁵⁶. *Experierea iubirii depline este posibilă doar în Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel întrupat*. Deci dovada iubirii depline a lui Dumnezeu față de oameni este întruparea lui Hristos, adevăratul Mijlocitor între Dumnezeu și oameni. Întruparea lui Hristos s-a realizat din iubire, o iubire deplină, vie, lucrătoare, jertfelnică, improprie, independentă și străină față de logica umană, „înțelegerea cea neînțeleasă”⁵⁷, specifică unei ordini supra-logice și supra-umane și de aceea „adevărată și capabilă de a înfățișa adevărul lui Dumnezeu”⁵⁸.

⁴⁹ Pr. Prof. D. STĂNILAOE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, I, p.321.

⁵⁰ *The human person as an icon to the Trinity*, în „Sobornost”, vol. 8, nr. 2, London, 1986, p.12 (sursa: <http://www.stnicholaspx.org/wp-content/uploads/2007/12/humanperson1.pdf>, acc. în 4 febr.2014).

⁵¹ Paul EVDOKIMOV, *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, prefață de Olivier Clément, traducere: Carmen Bolocan, Editura Polirom, Iași, 1996, p.19.

⁵² VI. LOSSKY, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, p.205.

⁵³ Pr. Prof. Dumitru STĂNILAOE, *Comunitatea prin iubire*, în „Ortodoxia”, nr.1, 1963, p.68.

⁵⁴ Prof. N. CHIȚESCU, Pr. prof. I. PETREUȚĂ, Pr. prof. Isidor TODORAN, *Teologia dogmatică și simbolică. Manual pentru Facultățile Teologice*, vol. I, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008, p.290.

⁵⁵ Preotul Profesor Dumitru STĂNILAOE, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia Ortodoxă*, ediția a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, p.399.

⁵⁶ Pr. Vasile MIHOC, *Fiul Omului după Noul Testament*, în *Studii Teologice*, 1-2/1973, p.34.

⁵⁷ Acatistul Bunei-Vestiri, icosul al 2-lea; Acatistul Domnului nostru Iisus Hristos, icosul al 2-lea.

⁵⁸ George REMETE, *Suferința omului și iubirea lui Dumnezeu – o introducere*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006, p.17.

Creștinismul este singura *religie a iubirii* fiindcă în esența Ei, Ființa divină este iubire sacrificială – doar în creștinism existența lui Dumnezeu și iubirea sacrificială sunt una, doar creștinismul poate afirma un Dumnezeu smerit și iubitor (cf. Filipeni 2, 8). Experierea iubirii depline în Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, reprezintă, așadar, o împlinire a setei nesfârșite de a interpela și a fi revendicat, de a chema și a răspunde, concret și imediat, la măsura iubirii divine absolute și personale. Certitudinea Ființei devine astfel atât de puternică încât e mai presus de orice logică omenească sau demonstrație, devine un corolar al propriei existențe. Orice întâlnire autentică cu sine devine, inevitabil, o întâlnire autentică cu Iisus Hristos.

Dumnezeul întrupat este experiat ca o realitate concretă și apropiată, viața noastră fiind o permanentă tensiune spre și în Iisus Hristos, unica Persoană care a vorbit despre intimitatea vieții lui Dumnezeu, care nu a explicat (teoretizat) ci a oferit iubirea, fiind El însuși o mărturie concretă a iubirii treimice (cf. Ioan 3, 16; 15, 9). Omul poate vorbi la propriu și cu certitudine despre iubire numai în măsura în care o experimentează personal, adică în măsura în care trăiește *viața în Hristos*, îl experimentează personal (de aproape) pe Dumnezeu-Iubire (cf. 1 Ioan 4, 16).

Lucrarea răscumpărătoare plină de iubire a lui Hristos a fost împlinită prin Patimile, moartea și Învierea Sa. Iisus Hristos nu este doar iubirea lui Dumnezeu intrată total și definitiv în istorie ca asistentă, compătitoare și participantă la suferința umană ci este iubirea care înglobează, asumă din interior și duce suferința umană la maxim până la moarte. Moartea lui Iisus Hristos reprezintă *experiența morții de către Dumnezeu*⁵⁹.

Prin întreaga Sa activitate pământească, prin toate faptele Sale mântuitoare, Cuvântul lui Dumnezeu întrupat a săvârșit *o lucrare de tămăduire plină de iubire a firii omenești*; vindecându-l pe om de patimile sale, Hristos îl face să-și redobândească folosința firească a puterilor sale sufletești, face ca ele să fie din nou îndreptate către Dumnezeu. *Lucrarea răscumpărătoare a lui Hristos nu este una de creare ci de re-creare*; este înnoirea firii omului, restaurarea lui Adam, redobândirea adevăratei firi umane, a adevăratei vieți și meniri a omului. Răscumpărarea omului rămâne o mare taină, imposibil de cuprins în toată profunzimea ei și de explicat în cuvinte omenești, pe care Sfinții Părinți o cinstesc cu tăcerea.

Iisus Hristos nu este considerat doar tămăduitorul firii omenești în general, în cadrul teologiei referitoare la răscumpărarea întregii omeniri, ci și cinstit ca atare, ca *Doctor al sufletelor și al trupurilor*, chemat în ajutor de fiecare om care așteaptă de la El vindecarea suferințelor sale sau ale aproapelui. *Lucrarea Lui tămăduitoare s-a îndreptat atât asupra firii omenești recapitulate în El, cât și asupra fiecărei persoane care vine la El, lucrând, în fiecare zi, mântuirea tuturor, după cum spune Sfântul Atanasie cel Mare: „Fiul lui Dumnezeu fiind viu și lucrător (Evrei 4, 12), lucrează în fiecare zi; lucrează mântuirea tuturor”*⁶⁰.

Al doilea capitol al acestei părți se referă la *lucrarea (înfăptuirea) tămăduirii prin iubire*. În ceea ce privește *procesul tămăduirii omului căzut* (împătimit), s-a urmărit, în conformitate cu scrierile patristice, prezentarea unor pași curățitori (tămăduitori) și reliefaarea întregului eșafodaj al acestui proces, fiind evidenți stâlpii susținători ai tămăduirii, începând cu convertirea launtrică sau re-întoarcerea omului spre Dumnezeu (ce presupune mai întâi, fără îndoială, conștientizarea stării malade în care se află), împlinită prin făptuire sau curățirea inimii (*praxis*), continuând cu înfăptuirea virtuților generice, factori tămăduitori ai puterilor sufletești fundamentale, având ca și corolar virtutea iubirii, început și sfârșit (obârșie și împlinire) a tămăduirii duhovnicești, toți acești pași fiind însoțiți de lupta continuă cu gândurile și nevoița trupească (asceza), atent și iubitor supravegheate de un părinte (taumaturg, tămăduitor) duhovnicesc.

Este subliniată, în continuare, *lucrarea iubirii în tămăduirea aproapelui*. Iubirea care se jertfește pentru celălalt, care-i face loc celuiălalt în detrimentul lui „eu”, având obârșia în sânul Sfintei Treimi, este *iubirea autentică, dătătoare de viață, care-l are în centru pe Iisus Hristos*, Fiul lui Dumnezeu întrupat, Care s-a răstignit pentru ca noi să putem dobândi mântuirea,

⁵⁹ cf. G. REMETE, *Suferința omului și iubirea lui Dumnezeu – o introducere*, pp.29-31.

⁶⁰ SF. ATANASIE CEL MARE, *Scrieri*, Partea I, *Tratat despre întruparea Cuvântului și despre arătarea Lui nouă prin trup*, Capitolul IV, XXXI, trad. din gr., introd. și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, colecția P.S.B., vol. 15, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p.126.

oferindu-ne un model autentic de iubire, jertfă și suferință mântuitoare. În această iubire pentru celălalt există un urcuș care-și are obârșia, dar și sfârșitul, în iubirea lui Hristos; fiindcă Hristos este *cale de iubire* și, în iubire, *către Dumnezeu*, El fiind începutul dar și sfârșitul iubirii și desăvârșirii noastre, în El participăm la iubirea intertreimică, modelul desăvârșit de iubire.

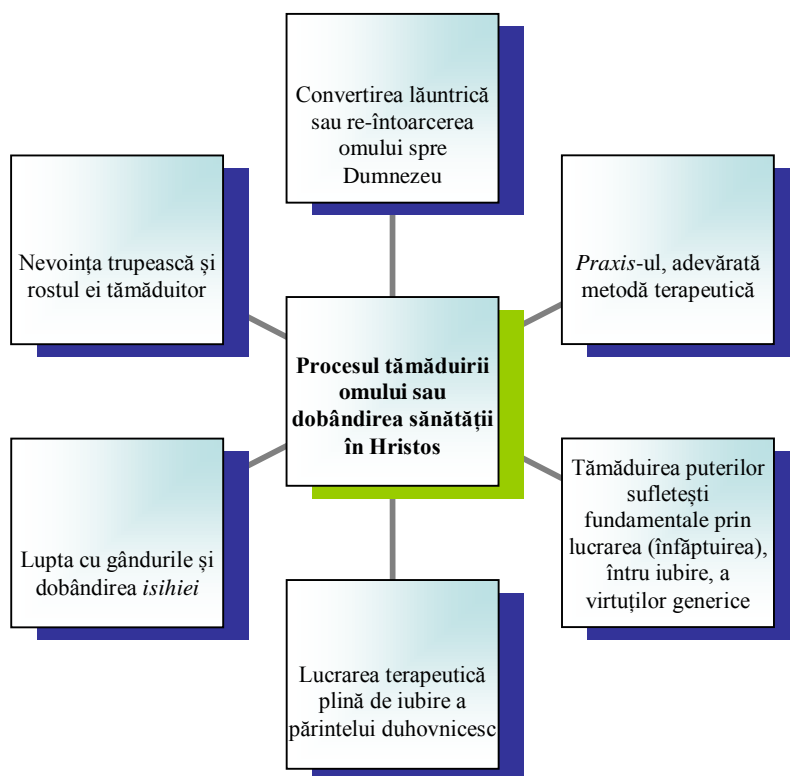

Fig. 5. Componentele lucrării (procesului) tămăduirii omului căzut (împătimit) (adaptare după Jean-Claude Larchet, 2001)

Iubirea se remarcă ca factorul unității depline și arvuna noii vieții cu și în Hristos. Dacă Dumnezeu este personificarea iubirii însăși (1 Ioan 4, 8) iar iubirea se identifică cu Persoana, în spațiul eclesial, iubirea trebuie să impulsioneze filantropia, *creșterea în iubire* neînsemnând altceva decât trecerea de la a-ți dăruia bunurile celuilalt la a-ți da viața pentru el. Doar în această etapă sacrificială a relațiilor interumane, ajungem să pregustăm din viața viitoare promisă de Hristos (Ioan 17, 3), trăind o „viață nouă cu Hristos și în Hristos, condusă de Duhul Sfânt”⁶¹; doar având ca model iubirea jertfelnică a lui Hristos putem ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu, Iubirea absolută, mărturisind alături de Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan (1 Ioan 4, 16).

Iubirea este viața Bisericii, fundamentul ei, creștinismul fiind religia iubirii. Porunca nouă dată de Hristos ucenicilor Săi, *de a se iubi unul pe celălalt*, întru aceasta reliefându-se *calitatea de ucenici* (Ioan 13, 34-35), nu reprezintă o doctrină de mântuire individuală ci o reconciliere, o re-asamblare a celor dispersați (prin îndepărtarea de Creator și de Iubire, oamenii au devenit din ce în ce mai îndepărtați, atât de Dumnezeu cât și între ei, dispersați unul de celălalt, distanțați prin lipsa iubirii precum banchizele și icebergurile de calota dezghețată), *o restaurare a iubirii distruse prin păcat*.

Iubirea creștină este „posibilitatea imposibilă”⁶² de a-L vedea pe Hristos în aproapele, în cel de lângă tine, indiferent cine este (indiferent de realele sau aparentele sale defecte), fiindcă iubirea, doar ea, poate depăși handicapul „accidentalului” și obtuzității „exteriorului” în celălalt.

⁶¹ Serghei BULGAKOF, *Ortodoxia*, în românește de Nicolae Grosu, Editura Paideia, București, 1994, p.1.

⁶² Alexander SCHMEMANN, *Postul Mare. Pași spre Înviere*, trad. și studiu introductiv de pr. dr. Vasile Gavrilă. Editura Sophia, București, 2013, p.48.

Descoperirea celuilalt se realizează întotdeauna în *ipostasul de a doua persoană*, de tu, prin experiență directă care înseamnă *comuniune*. Pe celălalt îl descoperim doar ascultându-l (fiindcă prin cuvânt se descoperă nouă ca subiect) și depășind reacția egoismului, egocentrismului și egolatriei, motivul principal al impenetrabilității la experiența subiectului celuilalt, adică motivul *impenetrabilității persoanei la iubire*, a opacității acesteia. Întâlnirea cu celălalt (eu-tu) se reliefează așadar ca o *adevărată încercare, testare, a iubirii*, împlinirea persoanei fiind posibilă doar prin experiența celuilalt, prin comuniunea în iubire, iubirea celuilalt fiind o confirmare a calității de creștini⁶³.

Adevărata credință se prelungește în iubire; îi recunoaștem astfel, iubirii, *lucrarea în relaționarea umană* (iubirea face ca relația dintre eu și tu să devină lucrătoare), *calitatea de creatoare a stării de comuniune*.

În continuare, sunt prezentate rezultatele unui chestionar aplicat tinerilor în legătură cu lucrarea tămăduitoare a iubirii. Intenția noastră a fost aceea de a surprinde aspecte legate de experiența iubirii și a diverselor forme pe care aceasta le îmbracă, atât în ceea ce-i privește pe tineri, cât și mediul lor familial, colegial sau cercul de prieteni care le formează anturajul, scopul vieții, problema iertării celuilalt, precum și a stărilor, bolilor fizico-psihoice sau sufletești care pot fi tămăduite prin iubire; s-a încercat o evidențiere a rolului pe care îl are iubirea în formarea/tămăduirea persoanei. Aplicarea acestui test s-a făcut în condițiile constatării în activitatea de consiliere școlară a înmulțirii problemelor legate de relațiile defectuoase cu prietenii și părinții (o alienare a relației cu celălalt...), tulburări psihice cauzate, deseori, de lipsa de afecțiune, conflicte (experierea urii ca lipsă a iubirii), băutură, droguri etc., adică tot ceea ce definește o stare de dezechilibru, lipsită de iubire, și, deci, maladivă. Nu avem pretenția unui studiu clinic (nici nu este cazul), însă prin aplicarea acestui chestionar am încercat să reliefăm, la o scară redusă, *rolul deosebit pe care îl joacă iubirea în viața tinerilor*, în contextul unei lumi din ce în ce mai egoiste, egocentriste, egolatre și străine... Numărul tinerilor intervievați a fost de 100, eșantionul de vârstă fiind cuprins între 15 și 18 ani (62 elevi din ciclul inferior al liceului – clasele a IX-a și a X-a; 38 elevi din ciclul superior al liceului – clasele a XI-a și a XII-a), 61% din cei intervievați fiind fete, iar 39% băieți. Chestionarul este structurat în șase categorii (itemi cu alegere multiplă, întrebări, unele având mai multe subcategorii), alături de cerințe privind identificarea vârstei și sexului.

În capitolul dedicat (studiului) *lucrării iubirii în educația copiilor* am intenționat sublinierea rolului deosebit pe care îl are iubirea în educația acestora. Existența umană deplină nu este posibilă fără educație, iubirea fiind fundamentul acesteia, neputându-se concepe o educație în afara iubirii. Iubirea este elementul cheie al procesului instructiv-educativ, care îl transformă în artă. Doar iubind aluatul ce urmează a fi frământat și asumând această responsabilitate uriașă a formării celuilalt se poate obține fructul acestui proces: omul format, omul deplin. Doar prin conexiunea de iubire dintre educator și educat este posibilă transgresarea practicii paideutice în spațiul artei, doar acolo instruirea se metamorfozează în devenire. Raportul dintre iubire și educație trebuie să fie unul natural, firesc (nu poate fi impus), puternic, stabil, nealterat de tendințe egoiste, centripete, și lucrător. Iubirea autentică nu este prizoniera propriilor iluzii egocentriste ci se deschide iradiind înspre ceilalți.

În finalul studiului, sunt analizate rezultatele unui chestionar aplicat tinerilor, intenția noastră fiind aceea de a surprinde aspecte legate de rolul pe care îl are iubirea în educația copiilor și de percepția pe care o au copiii asupra relației cu părinții și profesorii lor; s-a încercat o evidențiere a importanței decisive pe care o are relația părinți-copii în formarea tinerelor generații, școala preluând din mers începuturile formatoare realizate în mediul familial. În concordanță cu obiectivele propuse pentru acest studiu, am optat pentru o abordare de tip cantitativ care a presupus măsurarea opiniilor copiilor în legătură cu fenomenul studiat, utilizându-se ca metodă de cercetare ancheta bazată pe chestionar. Numărul tinerilor intervievați

⁶³ cf. Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, *Iisus Hristos sau Restaurarea omului*, colecția „Dumitru Stăniloae – Opere complete”, IV, Editura BASILICA a Patriarhiei Române, București, 2013, pp.33-36.

a fost de 120, cu vârsta între 16 și 19 ani (74 elevi cu vârste cuprinse între 16 și 17 ani, 46 elevi, cu vârste cuprinse între 18 și 19 ani), 80% din cei intervievați fiind fete, iar 20% băieți. Chestionarul este structurat în 26 itemi (itemi cu alegere multiplă, întrebări), alături de cerințe privind identificarea vârstei și sexului.

Al treilea capitol al acestei părți, intitulat „*Jubirea, taina vieții în Hristos – risc asumat și dinamism transfigurator*”, își propune, pe de o parte, evidențierea dinamismului transfigurator al cunoașterii prin iubire, iubirea fiind considerată temelie a cunoașterii, dar și țintă a îndumnezeirii. Progresul în iubirea de Dumnezeu înseamnă progresul în unirea cu El, iar acesta este de fapt progresul omului în cunoașterea lui Dumnezeu și a creaturilor până la cunoașterea deplină întru iubirea deplină, în viața veșnică, ca participare la comuniunea dumnezeiască. Iubirea desăvârșită izvorăște din nepătimire⁶⁴, urcându-l pe om la contemplație (θεωρία) și cunoaștere (γνώσις) duhovnicească, ducându-l, în mod nemijlocit, mai întâi la contemplația naturală (θεωρία φυσική), adică la vederea rațiunilor duhovnicești (λόγοι) ale celor ce sunt în lume (făpturilor), iar apoi la cunoașterea lui Dumnezeu (θεωλογία)⁶⁵; este punctul culminant al convertirii duhovnicești prin care omul se întoarce de la boală la sănătate, Sfântul Maxim Mărturisitorul considerând că atunci când sufletul ajunge la nepătimire, „începe să-și simtă sănătatea proprie”⁶⁶. Sunt detaliate, în continuare, *treptele (fazele) vieții spirituale*, urcușul duhovnicesc spre desăvârșire, așa cum apare el în viața și scrierile mai multor Sfinți Părinți (Sf. Dionisie Areopagitul, Sf. Maxim Mărturisitorul, Sf. Nichita Stithatul, Sf. Simeon Noul Teolog etc.) presupunând parcurgerea celor *trei trepte ale vieții duhovnicești*: purificarea de patimi sau curățirea inimii (care este numită făptuire sau *praxis*), iluminarea sau luminarea minții (contemplarea sau *theoria*) și unirea prin iubire cu Dumnezeu sau îndumnezeirea (*theosis*), tămăduirea omului împlinindu-se progresiv, străbătând cele trei trepte care definesc trăsăturile sufletului tămăduit. În conformitate cu întreaga antropologie patristică și mistică răsăriteană, îndumnezeirea constă într-o purificare de patimi (pentru a înlătura iubirea de sine, egoismul, și a face loc harului și iubirii lui Dumnezeu) și intensificare spirituală, adică o amplificare a puterilor spirituale amorțite de păcat; îndumnezeirea nu este altceva decât o întrepătrundere strânsă a naturii umane cu harul divin, cel îndumnezeit devenind subiect al iubirii – omul ajunge deci, izvorul unei iubiri nesfârșite dumnezeiești, un alt dumnezeu, dar nu de la sine, ci prin har și prin comuniune cu Dumnezeu. *Îndumnezeirea omului prin har*, atunci când devine părtaș al „*firii celei dumnezeiești*” (θειας κοινωνοι φύσεως; 2 Petru 1, 4) și, fără a-și pierde condiția de ființă creată, se face *dumnezeu prin înfiere* (cf. Psalmul 81, 6), constituie o temă veche a spiritualității creștine; pentru mulți Părinți, aceasta reprezintă o stare duhovnicească superioară pe care sunt chemați să o dobândească toți oamenii, ca un corolar al vieții lor duhovnicești, mistica răsăriteană atingând frecvent tema îndumnezeirii, însă nu prin natură, ci prin participare la lumina cea necreată, prin energiile divine. Prin îndumnezeire sau unirea cu Dumnezeu în iubire se înțelege transfigurarea totală a persoanei umane, prin harul divin, fără ca omul să devină Dumnezeu în sens literal, prin esență și natură, acest fapt fiind bine subliniat de Sfântul Simeon Noul Teolog: „și rămânând ceea ce suntem, ne facem fii ai tăi prin har, asemenea Ție (1 Ioan 3, 2), dumnezei care văd pe Dumnezeu”⁶⁷; „prin comuniunea cu Dumnezeu și eu mă fac întreg dumnezeu în chip simțit și conștient (*en aisthesei kai gnosei*), nu prin ființă, ci prin împărtașire (*ouchi ousia, metousia de*). Căci așa cum Dumnezeu S-a născut om în trup fără schimbare și a fost văzut de toți, tot așa și pe mine mă naște în chip inexprimabil și duhovnicesc și, rămânând om, mă face dumnezeu”⁶⁸; pentru Sfântul Simeon (ca de altfel pentru întreaga tradiție patristică ortodoxă), izvorul

⁶⁴ cf. SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Întâia sută a capetelor despre dragoste*, 2; *A patra sută a capetelor despre dragoste*, 91, în *Filocalia*, vol. II, pp.54, 119.

⁶⁵ vezi J.-Cl. LARCHET, *Terapeutica bolilor spirituale*, pp.601-602 („numai din iubire izvorăște cunoașterea, capătul doririlor și al nevoinței. Nepătimirea este numai «floarea nevoinței», rodul și sfârșitul ei este însă iubirea”).

⁶⁶ SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Întâia sută a capetelor despre dragoste*, 89, în *Filocalia*, vol. II, p.66.

⁶⁷ SF. SIMEON NOUL TEOLOG, *Imne, epistole și capitole. Scrieri III*, Erosurile imnelor dumnezeiești, 15, introducere și traducere: diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2001, p.93.

⁶⁸ SF. SIMEON NOUL TEOLOG, *Imne, epistole și capitole...*, Erosurile imnelor dumnezeiești, 50, p.263.

îndumnezeirii îl constituie întruparea sau, altfel spus, întruparea are ca scop îndumnezeirea⁶⁹. O atenție specială este acordată *vederii lui Dumnezeu și experienței luminii dumnezeiești (cu referire specială la Sfântul Simeon Noul Teolog)*.

Pe de altă parte, în a doua parte a capitolului, este abordată problema *actualității iubirii creștine*, prezentându-se în antiteză, iubirea autonomizată⁷⁰ și iubirea creștină, în contextul crizei modernității, a dispoziției de a omului contemporan și a mitului „masculinității sexualizate”⁷¹. Dezvoltarea fără precedent și glorificarea tehnicii în epoca contemporană, coroborată cu „moștenirea” unei filosofii materialiste, dar și cu o ideologie așa-zis modernă, new-age-istă, a determinat îmbolnăvirea (am putea zice, fără precedent a) iubirii (dragostei), degenerarea (vulgarizarea) ei în sex, favorizând dispariția sentimentului unei iubiri autentice, slăbirea pasiunii ca elan și tensiune pozitivă spre celălalt, precum și ștergerea identității personale; omul contemporan este (se vrea a fi) un om-robot(izat), măcinat de un reduționism mecanicist, mutilând iubirea și reducând-o la o dimensiune egoistă, dar și egolatră, trupească. În timpurile recente s-a reușit, într-o anumită măsură, izolarea atracției fizice naturale de celelalte chipuri ale iubirii (iubirea celuilalt și a întregii creații, iubirea ca prietenie, iubirea vrăjmașilor) și îndepărtarea chipului iubirii contemporane (actuale, „general” acceptate și promovate) de modelul iubirii lui Dumnezeu față de om, izvorât din iubirea deplină intertreimică, prin vulgarizarea și idolatrizarea iubirii sexuale (erotismului).

În ultimul subcapitol, intitulat „*Iubirea și moartea sau caracterul răstignitor al iubirii*”, încercăm, într-o prezentare succintă, un posibil răspuns (soluție) la multiplele fațete ale crizei pe care o traversează omul contemporan – criză care își are rădăcinile într-o penurie de iubire sau într-o îmbolnăvire a ei (cf. 1 Corinteni 13, 1-3) –, pornind de la realitatea „*hainelor de pile*” și a *mortalității biologice (nekrotos)*, care definește starea omului de după cădere, ca o a doua natură, așa cum a fost privită de către Părinți. De asemenea, considerăm că iubirea nemărginită a Maicii Domnului – izvor al efluviiilor de iubire care susțin și ocrotesc umanitatea și o neîntreruptă *prezență* prin roua iubirii sale materne –, și actualizarea experienței unor Sfinți, mai vechi sau mai noi, din toate locurile și timpurile, ale căror mărturii sunt permanente temeuri de viață trăită în Iubire, care trăiesc nu într-un timp obișnuit ci în timpul (veșnic a) lui Dumnezeu, care este un etern *astăzi*, oferă răspuns tuturor formelor de criză contemporană⁷².

CONCLUZII

Pe Dumnezeu îl putem cunoaște doar *prin participare* (cf. Evrei 3, 14; 2 Petru 1, 4). În starea de „*individ 3^{em}*” (egoist, egocentric, egolatră), omul nu se poate împlini și deci, mântui. El trebuie să înlăture egoismul, egocentrismul și egolatria, să se dăruiască pe sine altora (celuilalt), să se lupte cu patimile pentru a deveni nepățimitor, având nevoie de o viață în comuniune, după modelul treimic. Am putea spune că omenirea are o singură șansă: *iubirea*; doar prin iubire putem ajunge la cunoașterea (iubirea) lui Dumnezeu, să participăm, conduși de Duhul Sfânt (condeiul care imprimă Iubirea [Hristos] în noi – cf. 2 Corinteni 3, 2-3), la viața comunitară dumnezeiască,

⁶⁹ Spre deosebire de tradiția patristică ortodoxă, antropologia creștină occidentală consideră că „întruparea lui Hristos are ca scop nu îndumnezeirea, ci reconcilierea omului cu Dumnezeu în sacrificiul substitutiv al lui Hristos pe Cruce prin care a satisfăcut infinit maiestatea și dreptatea divină ultragiutate prin păcat. Scopul existenței creștine este câștigarea prin fapte morale-meritorii a unei «grații» sfințitoare supranaturale (create!) dar prin care în viața de dincolo omul va ajunge la fericirea vederii intelectuale a esenței (!) divine” (diac. Ioan I. Ică jr, „Îndumnezeirea» omului, P. Nellas și conflictul antropologilor”, în Panayotis NELLAS, *Omul – animal îndumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxă*, ediția a IV-a, studiu introductiv și traducere: diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2009, p.18).

⁷⁰ termenul (lb.gr., *autonomimeno somaticou erota*) este propus de către Părintele Filothei Faros (...*Firea dragostei*, p.96), cu referire la dragostea trupească, în condițiile „libertății” și tiraniei erotice a epocii noastre, a vulgarizării ei (dragostei) în viața curentă, literatură sau artă.

⁷¹ o înțelegere mecanicistă a iubirii axată îndeosebi pe detensionarea (relaxarea) sexuală (cf. Pr. Filothei FAROS, ...*Firea dragostei*, p.10 ș.u.).

⁷² cf. Părintele GALERIU, *Cuvânt introductiv la ediția românească*, în Georges HABRA, *Iubire și senzualitate*, traducere Dora Mezdrea, Editura Anastasia, 1994, pp.I-II.

să oferim vieții noastre un sens (rost). Iar o treaptă esențială în progresul duhovnicesc este iubirea *celuilalt* (cf. 1 Ioan 4, 20-21).

Pentru ca omul să fie *adevărat*, el trebuie să viețuiască *teocentric*, fiindcă, creat după chipul lui Dumnezeu, el este alcătuit *teologic*, Dumnezeu nefiind un principiu exterior ci adevăratul principiu și țelul lui ontologic – principiul ontologic al omului se află în *existența în Hristos*, realizarea acesteia constituind un mers de la „după chip” la Chip sau de la o existență iconică la una reală; omul își are deci, atât obârșia cât și ținta finală în Hristos (care este izvor și model al iubirii pentru toți oamenii din toate timpurile și locurile, condiție a experienței iubirii depline, *actualitatea lui Hristos fiind totuna cu actualitatea iubirii lui Hristos*).

Iubirea reprezintă împlinirea „chipului lui Dumnezeu” în om, ea constituind *sănătatea omului*. Omul care a dobândit-o este chemat să sfințească lumea nelăsându-se contaminat de accesele sau predispozițiile ei maladive. Aceasta este și *marea taină a iubirii (și a lucrării ei tămăduitoare)*: a-L urma pe Hristos, a păși pe urmele Lui, asumând viața celuilalt (însă fără păcatul lui), sacrificându-ne, chiar murind pentru el (renunțând complet la sine și răstignindu-ne pentru celălalt).

Caracterul răstignitor al iubirii presupune o permanentă dăruire de sine, o permanentă răstignire a sinelui pentru viața (binele, dănuirea, fericirea, sănătatea etc.) celuilalt, modelul sublim fiind oferit de jertfa lui Hristos (Isaia 53, 5). A te abandona iubirii (a iubi cu adevărat) reprezintă întotdeauna un risc incontestabil, având chipul unei risipiri sau al unei morți de sine, dar care trebuie asumat, (chiar și cu riscul vieții), urmând poruncii (și exemplului) Mântuitorului (Ioan 15, 13). Pe de o parte, înseamnă acceptarea aspectelor pozitive și negative legate fie de bucuria împlinirii, de adâncirea în cunoașterea celuilalt sau, mai ales, de sine, fie de unele (posibile) stări de tristețe sau dezamăgire, iar pe de altă parte, înseamnă o translatăre a centrului ontologic de la „Eu” la „El”, o răstignire a sinelui pentru celălalt (nu poți iubi cu adevărat așteptând ceva în schimb, nici măcar „justificatul” feed-back/răspuns, iubirea fiind necondiționată; a iubi poate fi sinonim cu intrarea într-o nouă lume, cu aruncarea într-un gol, cu renunțarea la confortul personal obișnuit, acceptarea unui viitor nesigur, a oricărei respingeri, dobândirea vulnerabilității în partea cea mai intimă a sufletului, care este sinonimă cu deschiderea „ușii durerii”, „a suferinței”, atunci când iubirea nu este împărtășită, când persoana iubită nu este cea „potrivită” sau când survine moartea persoanei iubite ș.a.). *Asumarea riscului de a iubi înseamnă un act de curaj*, cuvintele Mântuitorului constituind un îndemn: „...îndrăzniți!: Eu am biruit lumea!” (Ioan 16, 33) și „*tot cel ce va voi să-și scape viața, O va pierde; iar cel ce-și va pierde viața pentru Mine și pentru Evanghelie, acela o va mântui*” (Marcu 8, 35; vezi și Matei 10, 39; 16, 25; Luca 9, 24; 17, 33; Ioan 12, 25). *Numai iubirea unei persoane care este dispusă să moară sieși, să moară oricărui impuls care îi poate aduce confortul prin relaxare, detensionare, izbăvire de suferință, poate deveni o iubire tămăduitoare.*

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Sfânta Scriptură

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție Jubiliară a Sfântului Sinod, tipărită cu binecuvântarea și prefața Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
2. *Cartea Psalmilor sau Psaltirea Profetului și Regelui David*, versiune revizuită după Septuaginta, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania sprijinit pe numeroase alte osteneli, tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod, Arhidiecezana Cluj, 1998.
3. *Noul Testament*, tipărit cu binecuvântarea și prefața Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, versiune revizuită, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania sprijinit pe numeroase alte osteneli, ediția a II-a, revăzută și îmbunătățită, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.

Izvoare patristice

4. Ava Dorotei (Sfântul Dorotei de Gaza), *Felurite învățături lăsate ucenicilor săi când a părăsit mănăstirea apei Serid și a întemeiat, cu ajutorul lui Dumnezeu, mănăstirea sa, după moartea apei Ioan proorocul și după tăcerea desăvârșită a apei Varsanufie*, în *Filocalia*, volumul IX, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2002.
5. Clement Alexandrinul, *Scrieri. Partea întâia*, traducere, introducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, colecția P.S.B., vol. 4, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
6. Cuviosul Ioan Carpatiul, *Cuvânt ascetic și foarte mângâietor, către monahii care l-au îndemnat din India, întregind numărul celor o sută de capete*, în *Filocalia*, vol. IV, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2000, pp.119-156.
7. Cuviosul Nichita Stithatul, *Cele trei sute de capete despre făptuire, despre fire și despre cunoștință*, în *Filocalia*, volumul VI, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Ed. Humanitas, București, 2004.
8. Cuviosul Nichita Stithatul, *Viața și conduita celui întru sfinți Părintelui nostru Simeon Noul Teolog preot și egumen al mănăstirii Sfântul Mamas din Xirokerkos*, în Sfântul Simeon Noul Teolog, *Viața și epoca. Scrieri IV*, introducere și traducere diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2006, pp.243-355.
9. Evagrie Ponticul, *Capete despre deosebirea patimilor și a gândurilor*, în *Filocalia*, vol. I, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.62-83.
10. Evagrie Ponticul, *Cuvânt despre rugăciune, împărțit în 153 de capete*, în *Filocalia*, vol. I, traducere din grecește, introd. și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.86-104.
11. Fericitul Augustin, *Despre iubirea absolută. Comentariu la Prima Epistolă a lui Ioan*, traducere de Roxana Matei, introducere de Marie-Anne Vannier, ediție îngrijită de Cristian Bădiliță, Editura Polirom, Iași, 2003.
12. Fericitul Augustin, *Scrieri alese. Partea Întâia, Confessiones (Mărturisiri)*, traducere și indici de prof. dr. docent Nicolae Barbu, introducere și note de preot prof. dr. Ioan Rămureanu, în col. P.S.B., vol. 64, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985.
13. Filotei Sinaitul, *Capete despre trezvie*, în *Filocalia*, vol. IV, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2000.
14. Isihie Sinaitul, *Scurt cuvânt de folos sufletului și mântuitor despre trezvie și virtute*, în *Filocalia*, vol. IV, traducere din grecește, introd. și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2000.
15. Marcu Acetul, *Epistolă către Nicolae Monahul*, în *Filocalia*, vol. I, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.313-328.
16. Marcu Ascetul, *Despre Botez*, în *Filocalia*, vol. I, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.279-312.
17. Marcu Ascetul, *Despre cei ce-și închipuie că se îndreptățesc din fapte, în 266 de capete*, în *Filocalia*, vol. I, traducere din grecește, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.254-278.

18. Marcu Ascetul, *Despre legea duhovnicească, în 200 de capete*, în *Filocalia*, vol. I, traducere din grecește, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.237-253.
19. Nil Ascetul, *Cuvânt ascetic foarte trebuincios și folositor*, în *Filocalia*, vol. I, traducere din grecește, introd. și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.165-224.
20. Saint Symeon the New Theologian, *The Sin of Adam and our Redemption, Seven Homilies*, Saint Herman of Alaska Brotherhood, Platina, California, 1979.
21. Sanctio Aurelii Augustini, *Opera Omnia*, editio latina, PL 41, *De Civitate Dei contra Paganos libri XXII*, <http://www.augustinus.it/latino/cdd/index2.htm>, acc. în 14 iunie 2014.
22. Sanctio Aurelii Augustini, *Opera Omnia*, editio latina, PL 41, *De Trinitate libri quindecim, Liber XV*, 17. 31, <http://www.augustinus.it/latino/trinita/index2.htm>, acc. în 26 februarie 2015.
23. Sfântul Andrei Cretanul, *Canonul cel Mare*, text diortosit de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, ediția a III-a, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2010.
24. Sfântul Antonie cel Mare, *Învățăături despre viața morală a oamenilor și despre buna purtare, în 170 de capete*, în *Filocalia*, vol. I, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999.
25. Sfântul Atanasie cel Mare, *Scrieri*, Partea a doua, *Epistole. Viața Cuviosului Părintelui nostru Antonie*, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, colecția P.S.B., vol. 16, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
26. Sfântul Atanasie cel Mare, *Scrieri*, Partea I, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, colecția PSB, vol. 15, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
27. Sfântul Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, traducere, introducere și note de Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, colecția P.S.B. vol. 41, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 2000, ediție digitală, APOLOGETICUM, 2005.
28. Sfântul Chiril al Alexandriei, *Scrieri, partea a III-a. Despre Sfânta Treime*, traducere, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, colecția P.S.B., vol. 40, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1994.
29. Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, trad. din limba greacă și note de Preotul profesor Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
30. Sfântul Clement Romanul, *Epistola către Corinteni (I)*, în *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de pr. D. Fecioru, colecția P.S.B., vol. 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, pp.37-88.
31. Sfântul Clement Romanul, *Epistola către Corinteni (II)*, în *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de pr. D. Fecioru, colecția P.S.B., vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, pp.89-106.
32. Sfântul Diadoh al Foticeii, *Cuvânt ascetic despre viața morală, despre cunoștință și despre dreapta socoteală duhovnicească, împărțit în 100 de capete*, în *Filocalia*, vol. I, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.338-389.
33. Sfântul Dionisie Areopagitul, *Opere complete și scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, ediție îngrijită de Constanța Costea, Editura Paideia, București, 1996.
34. Sfântul Filotei Sinaitul, *Capete despre trezvie*, în *Filocalia*, vol. IV, trad. din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2000.
35. Sfântul Grigorie al Nyssei, *Despre feciorie, epistolă îndemnătoare la viața de virtute (De virginitate, 12-13, PG 46, 369B-376C)*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr, în Panayotis Nellas, *Omul – animal îndumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxă*, IV, 3, Texte patristice, ediția a IV-a, studiu introductiv și traducere: diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2009, pp.204-207.
36. Sfântul Grigorie al Nyssei, *Despre înțelesul numelui de creștin. Despre desăvârșire. Despre iubirea față de săraci*, trad. de Preotul Profesor Teodor Bodogae și Preotul Dr. Olimp Căciulă, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 2009.
37. Sfântul Grigorie al Nyssei, *Marele cuvânt catehetic/ Despre rânduiala cea după Dumnezeu (a vieții) și despre nevoița cea adevărată*, traducere din limba greacă de Pr. prof. dr. Teodor Bodogae/ Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2011.
38. Sfântul Grigorie al Nyssei, *Scrieri*, partea întâia, traducere de Preot Profesor D. Stăniloae și Preot Ioan Buga, note: Preot Prof. D. Stăniloae, indice: Preot Ioan Buga, Colecția Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 29, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.

39. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre facerea omului*, în *Scrieri*, partea a doua, *Scrieri exegetice, dogmatico-polemice și morale*, traducere și note de pr. prof.dr. Teodor Bodogae, Colecția Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, pp.15-91.
40. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre viața lui Moise*, în *Scrieri*, partea întâia, traducere de Preot Prof. D. Stăniloae și Preot Ioan Buga, note: Preot Prof. D. Stăniloae, indice: Preot Ioan Buga, în col. P.S.B., vol. 29, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, pp.21-112.
41. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Marele cuvânt catehetic sau Despre învățământul religios*, în *Scrieri*, partea a doua, *Scrieri exegetice, dogmatico-polemice și morale*, traducere și note de pr. prof.dr. Teodor Bodogae, Colecția Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 30, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, pp.283-346.
42. Sfântul Grigorie de Nyssa, *Marele cuvânt catehetic*, traducere din limba greacă de Grigorie Teodorescu, Editura Sophia, 1998.
43. Sfântul Grigorie Nazianz, *Cele cinci cuvântări teologice*, traducere din limba greacă, introducere și note de preot dr. acad. Dumitru Stăniloae, Ed. Anastasia, 1993.
44. Sfântul Grigorie Palama, *Tomul aghioritic*, în *Filocalia*, vol. VII, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.409-516.
45. Sfântul Grigorie Sinaitul, *Capete foarte folositoare după acrostih, al căror acrostih este acesta: Cuvinte felurite despre porunci, dogme, amenințări și făgăduințe, ba și despre gânduri, patimi și virtuți; apoi despre liniștire și rugăciune*, în *Filocalia*, vol. VII, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.97-158.
46. Sfântul Grigorie Teologul, *Despre iubirea pentru cei săraci*, traducere de Maria C. Trușcă, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2007.
47. Sfântul Ignatie Teoforul, *Epistole*, în *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de pr. D. Fecioru, colecția P.S.B., vol. 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, pp.145-200.
48. Sfântul Ioan Casian, *Despre cele opt gânduri ale răutății*, în *Filocalia*, vol. I, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.111-135.
49. Sfântul Ioan Casian, *Scrieri alese. Așezămintele mănăstirești și convorbiri duhovnicești*, traducere de prof. Vasile Cojocaru și prof. David Popescu, prefață, studiu introductiv și note de profesor Nicolae Chițescu, în col. P.S.B., vol. 57, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
50. Sfântul Ioan Damaschin, *Cuvânt minunat și de suflet folositor*, în *Filocalia*, vol. IV, traducere din grecește, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2000.
51. Sfântul Ioan Damaschin, *Despre om/ Expositio fidei 26 (Dogmatica II, 12)*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr, după ediția critică realizată de P. Bonifatius Kotter: Hohannes von Damaskos, *Schriften III: Expositio fidei* (Patristische Texte und Studien 12), Berlin-New York, 1973, pp.75-80, în Panayotis Nellas, *Omnia – animal îndumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxă*, IV, 7, Texte patristice, ed. a IV-a, studiu introductiv și traducere: diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2009, pp.231-234.
52. Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, traducere din limba greacă, introducere și note de Preotul profesor Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
53. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Cateheze maritale. Omilii la căsătorie*, traducere din limba greacă veche Pr. Marcel Hancheș, Editura «Oastea Domnului», Sibiu, 2006.
54. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre familia creștină*, Editura *Cuvântul Vieții* a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, Seria *Florilegii Hrisostomice*, 1, 2015.
55. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre slava deșartă și despre creșterea copiilor*, (<http://www.ioanguradeaur.ro/544/despre-cresterea-copiilor/>, acc. în 20 iunie 2015).
56. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Psalmi*, traducere din limba greacă, introducere și note de Laura Enache, Editura Doxologia, Iași, 2011.
57. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omiliile despre pocăință*; Sfântul Sofronie al Ierusalimului, *Viața Cuvioasei Maria Egipteanca*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.

58. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Părinții și educarea copiilor*, culegere de texte patristice și traducerea lor în neogreacă de Ieromonah Benedict Aghioritul, traducere din neogreacă: Zenaida Anamaria Luca, Editura Agapis, București, 2007.
59. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Problemele vieții*, traducere de Cristian Spătărelu și Daniela Filioreanu, Editura Cartea Ortodoxă/Editura Egumenița, Galați, s.a.
60. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri alese*, vol. I, *Predicile despre statui*, traducere din original de Șt. Bezdechi, prof. de limba și lit. elenă la Universitatea din Cluj, Editura Sfintei Episcopii a Râmnicului - Noului Severin R. Vâlcii, 1937 (ftp://ftp.logos.md/Biblioteca/_Colectie_RO/Ioan_Gura_de_Aur/Ioan%20Gura%20de%20Aur%20-%20Predicile%20despre%20statui%20I.pdf, accesat în 25 februarie 2013).
61. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri*, Partea a doua, *Omiliile la Facere (II)*, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, colecția P.S.B., vol. 22, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989.
62. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri*, Partea a treia, *Omiliile la Matei*, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, colecția P.S.B., vol. 23, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
63. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri*, Partea întâia, *Omiliile la Facere (I)*, traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, colecția P.S.B., vol. 21, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
64. Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Grigorie din Nazianz și Sfântul Efreem Sirul, *Despre preoție*, traducere, introducere, note și un cuvânt înainte de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987.
65. Sfântul Ioan Hrisostom, *Despre dragoste și prietenie*, trad. de Pr. D. Fecioru, extras din rev. „Ortodoxia”, anul XII, nr. 15-18, București, 1945.
66. Sfântul Ioan Scărarul, *Scara dumnezeiescului urcuș*, în *Filocalia*, vol. IX, traducere din grecește, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2002.
67. Sfântul Isaac Sirul cel de Dumnezeu-insuflat, *Despre ispite, întristări, dureri și răbdare*, traducere din limba greacă de Ieroschim. Ștefan Nuțescu, Schitul Lacu – Sfântul Munte Athos, Editura «Evanghelismos», București, 2007.
68. Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte despre nevoință*, Editura Bunavestire, Bacău, 1997.
69. Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte despre sfințele nevoințe*, în *Filocalia*, volumul X, traducere din grecește, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2008.
70. Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, *Apologia a doua*, traducere și note de Pr. prof. Olimp N. Căciulă, în *Apologeți de limbă greacă*, traducere, introducere, note și indice de Pr. Prof. T. Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, pp.75-88.
71. Sfântul Macarie Egipteanul, *Scrieri. Omiliile duhovnicești*, traducere pr. prof. dr. Constantin Cornițescu, introducere, indici și note de prof. dr. N. Chițescu, colecția P.S.B., vol. 34, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992.
72. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, traducere din limba greacă veche, introducere și note de Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.
73. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Cele patru sute de capete despre dragoste*, în *Filocalia*, vol. II, trad. din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Ed. Humanitas, București, 1999, pp.53-126.
74. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Cuvânt ascetic*, în *Filocalia*, vol. II, trad. din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Ed. Humanitas, București, 1999, pp.24-52.
75. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, în *Filocalia*, volumul III, trad. din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999.
76. Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Scrieri. Partea a doua, Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești*, traducere din grecește, introducere și note de Pr. prof. Dumitru Stăniloae, colecția P.S.B., vol. 81, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
77. Sfântul Nicodim Aghioritul, *Apologie pentru însemnarea pusă în cartea „Războiul nevăzut” despre Doamna noastră de-Dumnezeu-Născătoarea*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr, după *Symbouleutikon encheiridion etoi peri phylakes ton pente aistheseon* (manual sfătuitor sau despre paza celor cinci simțiri), ekd. S. Schoinas, Volos, 1969, pp.207-2016, în Panayotis Nellas, *Omul – animal îndumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxă*, ediția a IV-a, studiu introductiv și traducere: diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2009, pp.220-230.

78. Sfântul Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos*, studiu introductiv și traducere din limba greacă de Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
79. Sfântul Petru Damaschin, *Din dumnezeieștile învățături ale cuviosului Părintelui nostru Petru Damaschin*, în *Filocalia*, volumul V, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2001.
80. Sfântul Sfințit Mucenic Irineu al Lyonului, *Aflarea și respingerea falsei cunoașteri sau Contra ereziilor*, volumele 1-2, traducere din limba engleză, introducere și note de Pr. Dr. Dorin Octavian Picioruș, Teologie pentru azi, București, 2007 (ediția online; sursa: ftp://ftp.logos.md/Biblioteca/_Colectie_RO/Irineu%20al%20Lyonului%20-%20Contra%20ereziilor%202.pdf, acc. în 21 mai 2014).
81. Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cateheze. Scrieri II*, ediția a II-a revăzută, studiu introductiv și traducere diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2003.
82. Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cele 225 de capete teologice și practice*, 37, în *Filocalia*, vol. VI, trad. din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2004, pp.17-94.
83. Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cuvântări morale*, în *Filocalia*, volumul VI, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2004, pp.114-192.
84. Sfântul Simeon Noul Teolog, *Discursuri teologice și etice. Scrieri I*, ediția a II-a revăzută, studiu introductiv și traducere: diac. Ioan I. Ică jr și un studiu de ieromonah Alexander Golitzin, Editura Deisis, Sibiu, 2001.
85. Sfântul Simeon Noul Teolog, *Imne, epistole și capitole. Scrieri III*, introducere și traducere: diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2001.
86. Sfântul Simeon Noul Teolog, *Viața și epoca. Scrieri IV*, introducere și traducere diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2006.
87. Sfântul Teofil al Antiohiei, *Către Autolic*, Cartea a doua, XXIV, în *Apologeți de limbă greacă*, traducere, introducere, note și indice de Pr. Prof. T. Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru, col. P.S.B., vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
88. Sfântul Vasile cel Mare, *Împotriva lui Eunomie. Expunere a credinței niceene*, traducere, prefață și note de Ieromonah Lavrentie Carp, Editura Crigarux, Piatra Neamț.
89. Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri*, Partea a doua, *Asceticele*, traducere, introducere, indici și note de prof. Iorgu D. Ivan, col. P.S.B., vol. 18, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989.
90. Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri*, Partea a treia, *Despre Sfântul Duh. Corespondență (Epistole)*, traducere, introducere, note și indici de Preot Prof. Dr. Constantin Cornițescu și Preot Prof. Dr. Teodor Bodogae, col. P.S.B., vol. 12, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
91. Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri*, Partea întâia, *Omilii la Hexaameron, Omilii la Psalmi, Omilii și Cuvântări*, trad., introd., note și indici de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
92. Sfântul Vasile cel Mare, *Tâlcuire duhovnicească la Psalmi*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.
93. Sfinții Calist și Ignatie Xanthopol, *Metoda sau cele 100 de capete*, în *Filocalia*, vol. VIII, traducere, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Membru de onoare al Academiei Române, Editura Humanitas, București, 2002, pp.7-211.
94. Sfinții Varsanufie și Ioan, *Scrisori duhovnicești*, în *Filocalia*, vol. XI, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009.
95. Talasie Libianul, *Despre dragoste, înfrânare și petrecerea cea după minte către Pavel prezbiterul*, în *Filocalia*, vol. IV, trad. din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2000.
96. Teofil al Antiohiei, *Trei cărți către Autolic*, traducere, introducere, note și indice de Pr. D. Fecioru, în *Apologeți de limbă greacă*, traducere, introducere, note și indice de Pr. Prof. T. Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru, colecția PSB, vol. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, pp.267-365.
97. *** *Evergetinos* - Εὐεργετινός, Adunare a cuvintelor și învățăturilor celor de Dumnezeu grăite, ale purtătorilor de Dumnezeu Părinți, culeasă din toată scriptura cea de Dumnezeu insuflată, Vol. 1-2, Ediție bilingvă cu un text pe baza tradiției manuscrise, Sf. Mănăstire Vatoped, Muntele Athos, 2010.

98. *** *Filocalia sau Culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. I-XII, ediția a II-a, Editura Humanitas, București, 1999-2009.
99. *** *Patericul (ce cuprinde în sine cuvinte folosite ale sfinților bătrâni)*, col. *Isvoare duhovnicești*, Episcopia Ortodoxă Română a Alba Iuliei, Alba Iulia, 1997.
100. *** *Patrologiae Cursus Completus, Serie Graeca*, ed. J.P. Migne, Paris (<http://graeca.patristica.net>).
101. *** *Patrologiae Cursus Completus, Serie Latina*, ed. J.P. Migne, Paris (<http://latina.patristica.net>).

Lucrări de specialitate

102. Ahuvia, Aaron C., Batra, Rajeev, and Bagozzi, Richard P., *Love, Desire and Identity. A Conditional Integration Theory of the Love of Things*, Chapter 18, în Deborah J. MacInnis, C. Whan Park, Joseph R. Priester (Editors), *Handbook of Brand Relationships*, Routledge, New York, 2015 (http://www.researchgate.net/profile/Aaron_Ahuvia/publication/234777760_Love_desire_and_identity_A_conditional_integration_theory_of_the_love_of_things/links/0c9605290c88aa6626000000.pdf, acc. în 6 iunie 2015).
103. Alfeyev, Hilarion, *St. Symeon the New Theologian and Orthodox Tradition*, Oxford University Press, 2000.
104. Andreicuț, † Andrei, Arhiepiscopul Alba Iuliei, *Dinamica despătimirii. Spiritualitate creștină*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2001.
105. Andreicuț, † Andrei, Episcopul Alba Iuliei, *Spovedanie și comuniune*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, Alba Iulia, 1998.
106. Antonie, Mitropolitul de Suroj, *Taina iubirii*, traducere din limba rusă de Adrian Tănăsescu Vlas, Editura Sophia, București, Ed. Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009.
107. Avdeev, Dr. Dmitri Aleksandrovici, *Nervozitatea: cauze, manifestări, remedii duhovnicești*, traducere din limba rusă de Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, Editura Sophia, București, 2003.
108. Avdeev, Dr. Dmitri, *Depresia ca patimă și ca boală*, ediția a doua, îndreptată și adăugită, traducere din limba rusă de Adrian Tănăsescu-Vlas, Editura Sophia - Editura Cartea Ortodoxă, București-Alexandria, 2008.
109. Bacoianis, Arhim. Vasilios, *Nu te mai suport. Artă împăcării cu tine însuși și cu ceilalți*, trad. din limba greacă de Pr. Victor Manolache, Editura de Suflet, Editura Tabor, București, 2011.
110. Baștovoi, Ieromonah Savatie, *A iubi înseamnă a ierta*, ediția a doua, Editura Cathisma, București.
111. Belu, pr. prof. dr. Dumitru, *Despre iubire*, Ediția a III-a, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2007.
112. Benga, Pr. Dr. Daniel, *Metodologia studiului și cercetării științifice în Teologie*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Sophia, București, 2003.
113. Brès, Yvon, *Psihologia lui Platon*, traducere din franceză de Mihaela Alexandra Pop, Editura Humanitas, București, 2000.
114. Bria, Ion, *Iisus Hristos*, Editura Enciclopedică, București, 1992.
115. Bria, Preot Profesor Dr. Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă, A-Z*, ediția a II-a, revizuită și completată, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
116. Bulgakoff, Serghei, *Ortodoxia*, în românește de Nicolae Grosu, Editura Paideia, București, 1994.
117. Bunge, Ierom. Gabriel, *Practica rugăciunii personale după tradiția Sfinților Părinți sau „Comoara în vase de lut”*, Editura Deisis, Sibiu, 1996.
118. Campbell, Ross, *Educația prin iubire*, traducere de Irina-Margareta Nistor, Editura Curtea Veche, București, 2001.
119. Chapman, Gary, Campbell, Ross, *Cele cinci limbaje de iubire ale copiilor*, traducere de Irina-Margareta Nistor, Editura Curtea Veche, București, 2001.
120. Chirilă, Dr. Pavel, Valica, Pr. Mihai, *Meditație la medicina biblică*, Ed. Christiana, București, 1992.
121. Chițescu, Prof. dr. Nicolae, *Omul în perspectiva desăvârșirii. Studii de teologie dogmatică*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2010.
122. Chițescu, Prof. N., Petreună, Pr. prof. I., Todoran, Pr. prof. Isidor, *Teologia dogmatică și simbolică. Manual pentru Facultățile Teologice*, vol. I, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008.
123. Chrysostomos, Arhiepiscopul Etnei, Thornton, Părintele James, *Iubirea în tradiția patristică ortodoxă*, traducere de Remus Rus, Editura Vreamea, București, 2010.
124. Clément, O. și colab., *Fericita întristare*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
125. Cobzaru, Arhim. Dumitru, *Predici*, vol. I-IV, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2012-2015.

126. Codoban, Aurel, *Amurgul iubirii. De la iubirea-pasiune la comunicarea corporală*, Ediția a II-a, Idea Design & Print Editură, Cluj, 2004.
127. Coenen, Lothar, Beyreuter, Erich, Bietenhard, Hans (ed.), *Dizionario di concetti biblici del Nuovo Testamento*, Edizione Dehoniane, Bologna, 1976.
128. Collins Vacek, Edward, *Love, Human and Divine: The Heart of Christian Ethics*, Georgetown University Press, Washington, D.C., 1994.
129. Coman, Pr. Prof. Ioan G., *Frumusețile iubirii de oameni în spiritualitatea patristică*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1988.
130. Comenius, Jan Amos, *Didactica Magna*, Traducere, note, comentarii și studiu de prof. univ. dr. Iosif Antohi, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970.
131. Copi, Irving M., *Symbolic Logic*, Fourth Edition, Macmillan Publishing Co., Inc., New York, 1973.
132. Crainic, Nichifor, *Cursurile de Mistică. I, Teologie Mistică, II, Mistică germană*, studiu introductiv și ediție de diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2010.
133. Crișan, Pr. drd. Gheorghe-Cătălin, *Iubirea la Fericitul Augustin și Sfântul Maxim Mărturisitorul*, teza de doctorat, rezumat (<http://doctorate.ulbsibiu.ro/obj/documents/Crisan-rezumat.pdf>, acc. în 5 februarie 2015).
134. Cucuș, Constantin, *Educația religioasă. Repere teoretice și metodice*, Cuvânt înainte de Î.P.S. Daniel, Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, Ed. Polirom, Iași, 1999.
135. Cucuș, Constantin, *Pedagogie*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Polirom, Iași, 2006.
136. David, Daniel, *Psihologie clinică și psihoterapie. Fundamente*, Editura Polirom, București, 2013 (¹2006).
137. David, Daniel, *Tratat de psihoterapie cognitive și comportamentale*, Editura Polirom, 2006.
138. De Rougemont, Denis, *Les Mythes d'amor*, Gallimard, Paris, 1961.
139. Dover, Kenneth James, *Greek Homosexuality*, Updated and with a new Postscript, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1989.
140. Dulamă, Maria-Eliza, *Strategii didactice*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2000.
141. Elceaninov, Pr. Aleksandr, *Credința vine din iubire*, în românește de Boris Buzilă, Editura Sophia, București, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2006.
142. Evdochimov, Paul, *Cunoașterea lui Dumnezeu în tradiția răsăriteană. Învățătură patristică, liturgică și iconografică*, traducerea, prefață și notele Pr. lect. univ. dr. Vasile Răducă, Editura Christiana, București, 1995
143. Evdochimov, Paul, *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, prefață de Olivier Clément, traducere: Carmen Bolocan Editura Polirom, Iași, 1996.
144. Evdokimov, Paul, *Iubirea nebună a lui Dumnezeu*, traducere, prefață și note Teodor Baconski, Editura Anastasia, București, f.a.
145. Faros, Părintele Filothei, *Manual de iubire - Firea dragostei*, traducere Ovidiu Lăzărescu, Editura Egumenița, Galați, 2005.
146. Faros, Părintele Filothei, *Mitul bolii psihice*, traducere: Ovidiu Lăzărescu, Editura Egumenița - Editura Cartea Ortodoxă, Galați-Alexandria, 2009.
147. Faros, Pr. Filoteu, *Administrarea iubirii*, traducere din limba greacă de protoprezbiter dr. Gabriel Mândrilă, Editura Sophia, București, 2015.
148. Fecioru, Dumitru, *Ideile pedagogice ale Sfântului Ioan Hrisostom*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1937.
149. Felea, Ilarion V., *Religia iubirii*, Ediția a II-a, rev., Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2009.
150. Fiddes, Paul, *The Creative Suffering of God*, Clarendon, Oxford, 1988.
151. Flacelière, Robert, *L'Amour en Grèce*, Hachette, Paris, 1971.
152. Fraigneau-Julien, Bernard, *Le sens spirituels et la vision de Dieu selon Syméon le Nouveau Théologien* (Théologie Historique, 67), Beauchesne Éditeur, Paris, 1985.
153. Frankl, Viktor E., *Man's Search for Meaning*, 3rd Edition, Pocket Books, a division of Simon & Schuster, Inc., New York, 1984 (¹1959).
154. Frankl, Viktor E., *Omul în căutarea sensului vieții*, traducere din limba engleză de Silvan Guranda, Editura Meteor Press, București, 2012 (¹2009).
155. Fromm, Erich, *Arta de a iubi*, traducere din limba engleză de dr. Suzana Holan, Editura Anima, București, 1960.
156. Gerasimos Santas, *Plato and Freud: Two Theories of Love*, Basil Blackwell Limited, Oxford, 1988.
157. Gould, Thomas, *Platonic Love*, The Free Press of Glencoe, New York, 1963.
158. Grant, Colin, *Altruism and Christian Ethics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

159. Habra, Georges, *Iubire și senzualitate*, traducere Dora Mezdrea, Editura Anastasia, 1994.
160. Hausherr, Irénée, *Plânsul și străpungerea inimii la Părinții răsăriteni*, ediția a II-a, traducere Mihai Vladimirescu, Editura Deisis, Sibiu, 2009.
161. Ilca, pr. dr. Marius-Mihai, *Teologia iubirii în viziunea Sfinților Părinți și a Scriitorilor Bisericești din primele patru secole patristice, cu referire specială la Fericitul Augustin*, Editura Emia, Deva, 2009.
162. Ionescu, Miron, Radu, Ioan, coord., *Didactica modernă*, ediția a II-a, revizuită, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
163. José Ortega y Gasset, *Studii despre iubire*, Traducere din spaniolă de Sorin Mărculescu, Ediția a II-a, Editura Humanitas, București.
164. Jurcan, Pr. Dr. Ioan-Emil, *Duhul Sfânt și provocările contemporane ale lumii*, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Alba Iulia, 1999.
165. Kant, Immanuel, *Despre pedagogie*, trad. de Traian Brăileanu, Editura Paideia, București, 2002.
166. Keselopoulos, Anestis G., *Man and the Environment. A Study of Symeon the New Theologian*, translated by Elizabeth Theokritoff, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 2001.
167. Kotsonis, Arhimandritul Ioannikios, *Patericul Atonit*, traducere de Anca Dobrin și Maria Ciobanu, Editura Bunavestire, Bacău.
168. Kraiopoulos, Arhim. Simeon, *Păcatul și stările psihopatologice*, traducerea: Cristina Rogobete, Editura Bizantină, București, 2012.
169. Kraiopoulos, Arhim. Simeon, *Părinți și copii. Abordare teologică, duhovnicească și psihologică*, traducere de Pr. Prof. Dr. Constantin Coman și Garoafa Coman, Editura Bizantină, 2005.
170. Kraiopoulos, Arhim. Simeon, *Taina suferinței*, traducere de Preot Victor Manolache, Editura Bizantină, București, 2007.
171. Krivoșein, Arhiepiscopul Vasili, *În lumina lui Hristos. Viața și învățătura duhovnicească ale Sfântului Simeon Noul Teolog*, traducere din limba franceză de Preot prof. dr. Ioan-Vasile Leb și Ierom. Gheorghe Iordan, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
172. Kroustalakis, Gheorghios S., Profesor de Pedagogie la Facultatea de Filosofie a Universității din Atena, *Bătrânul Porfirie, părinte duhovnicesc și pedagog*, traducere din limba greacă de Cristina Băcanu, Editura Bunavestire, 1999.
173. Kuhn, Helmut, „Liebe”, *Geschichte eines Begriffs*, Kösel Verlag, München, 1975.
174. Lane, Tony, *The Wrath of God as an Aspect of the Love of God*, în Kevin J. Vanhoozer (Ed.), *Nothing Greater Nothing Better: Theological Essays on the Love of God*, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2001, pp.138-167 (http://www.theologynetwork.org/Media/PDF/Tony_Lane-The_Wrath_of_God_as_an_Aspect_of_the_Love_of_God.pdf, acc. în 6 iunie 2015).
175. Larchet, Jean-Claude, *Creștinul în fața bolii, suferinței și morții*, traducere din limba franceză de Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2004.
176. Larchet, Jean-Claude, *Despre iubirea creștină*, în românește de Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2010.
177. Larchet, Jean-Claude, *Dumnezeu este iubire. Mărturia Sfântului Siluan Athonitul*, traducere din limba franceză de Marinela Bojin, Editura Sofia, București, 2003.
178. Larchet, Jean-Claude, *Teologia bolii*, traducere din limba franceză de Pr. prof. Vasile Mihoc, Editura «Oastea Domnului», Sibiu, 1997.
179. Larchet, Jean-Claude, *Terapeutică bolilor mintale. Experiența creștinismului răsăritean al primelor veacuri*, în românește de Marinele Bojin, Editura Sophia, București, 2008.
180. Larchet, Jean-Claude, *Terapeutică bolilor spirituale*, în românește de Marinele Bojin, Editura Sophia, București, 2001.
181. Law Nolte, Dorothy, Harris, Rachel, *Copiii învață ceea ce trăiesc: educația care însuflă valori*, traducere din engleză de Luana Stoica, ediția a 5-a, Editura Humanitas, București, 2012.
182. Logothetis, Arhim. Spiridonos, *Deprimarea și tămăduirea ei în învățătura Bisericii*, traducere de Pr. Șerban Tica, Editura Sophia, București, 2001.
183. Lossky, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, studiu introductiv și note pr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, București, 1990.
184. Lossky, Vladimir, *Vederea lui Dumnezeu*, traducere din limba engleză de Prof. dr. Remus Rus, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
185. Louth, Andrew, *Theology and Spirituality*, 5th ed., SLG Press, Fairacres, Oxford, 2000.

186. Maica Magdalena, *Sfaturi pentru o educație ortodoxă a copiilor de azi*, cu traducerea românească a cuvântului Sfântului Ioan Gură de Aur despre educația copiilor, ediția a II-a, Editura Deisis, Sibiu, 2006 (¹2000).
187. Mantzaridis, Prof. dr. Georgios I., *Morală creștină II. Omul și Dumnezeu; Omul și semenul. Poziționări și perspective existențiale și bioetice*, traducere de Diacon Drd. Cornel Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 2006.
188. Martin, Mike W., *Love's Virtues*, University Press of Kansas, Lawrence, 1996.
189. McGuckin, John Anthony, *Standing in God's Holy Fire. The Byzantine Tradition*, Darton, Longman and Todd (DLT), London, 2001.
190. Meyendorf, Jean, *Teologia bizantină*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
191. Mladin, Mitrop. Dr. Nicolae, Bucevschi, Prof. Diac. Dr. Orest, Pavel, Prof. Dr. Constantin, Zăgorean, Pr. Diac. Dr. Ioan, *Teologia morală ortodoxă*, pentru facultățile de teologie, vol. I, *Morală Generală*, vol. II, *Morală Specială*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2003.
192. Moldovan, Preot Prof. Ilie, „În Hristos și în Biserică”. *Adevărul și frumusețea căsătoriei. Teologia iubirii II*, Alba Iulia, 1996.
193. Moldovan, Preot Prof. Ilie, „În Hristos și în Biserică”. *Iubirea, taina căsătoriei. Teologia iubirii I*, Alba Iulia, 1996.
194. Moldovan, Preot Prof. Ilie, *Adolescența, preludiv la poemul iubirii curate. Viața intimă a elevului de liceu în perspectiva educației creștin ortodoxe*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2001.
195. Moore, Arhimandrit Lazarus, *Sfântul Serafim de Sarov. O biografie spirituală*, traducere de: Prof. Paul Bălan, Editura Agapis, București, 2002.
196. Nellas, Panayotis, *Omul – animal îndumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxă*, ediția a IV-a, studiu introductiv și traducere: diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2009.
197. Nuyens, Nico (Boomkens, René Wiebe, ed. board.), *What is Love?: A Conceptual Analysis of „Love”, Focusing on the Love Theories of Plato, St. Augustine and Freud*, Groningen Research Institute of Philosophy, 2009.
198. Nuyens, Nico, *What is Love? A Conceptual Analysis of „Love”, focusing on the Love Theories of Plato, St. Augustine and Freud*, GRIPh Working Papers No. 0901 (<http://www.docstoc.com/docs/133035474/WorkingPaperNuyens>, acc. în 25 ian.2015).
199. Nygren, Anders, *Eros und Agape*, I, Carl Bertelsmann Verlag, Gütersloh, 1930.
200. Osborne, Catherine, *Eros Unveiled: Plato and the God of Love*, Clarendon Press, Oxford, 1996.
201. Patapievici, Horea-Roman, *Omul recent. O critică a modernității din perspectiva întrebării „Ce se pierde atunci când ceva se câștigă?”*, ediția a V-a, Editura Humanitas, București, 2008.
202. Peseschkian, Nossrat, *If you want something you never had, then do something you never did. Stories and Maxims*, Sterling Publishers Pvt. Ltd., New Delhi, 2012 (¹2005).
203. Philippe, Marie-Dominique, *Despre iubire*, ediție îngrijită de Comunitatea Sântul Ioan, Editura Paideia, București, 2011.
204. Platon, *Banchetul sau Despre iubire*, traducere, studiu introductiv și note de Petru Creția, ediția a II-a, Editura Humanitas, București, 2006.
205. Pleșu, Andrei, *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, Editura Humanitas, București, 2012.
206. Pop, Rodica, *Sensul căsătoriei la Platon și la Sfinții Părinți. De la Soma la împărțirea prin trup*, Editura Doxologia, Iași, 2012.
207. Popa, † Irineu, *Iisus Hristos este același, ieri și azi și în veac*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2010.
208. Remete, George, *Cunoașterea prin tăcere*, ediția a III-a, revizuită, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2011.
209. Remete, George, *Suferința omului și iubirea lui Dumnezeu – o introducere*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2006.
210. Robin, Léon, *La théorie platonicienne de l'amour*, Félix Alcan, éditeur, Librairies Félix Alcan et Guillaumin Réunies, 108, Boulevard Saint-Germain, 108, Paris, 1908.
211. Rogobete, Silviu Eugen, *O antologie a iubirii – Subiect și Realitate personală supremă în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae*, Ed. Polirom, Iași, 2001.
212. Rose, Ierom. Serafim, *Cartea facerii, crearea lumii și omul începuturilor. Perspectiva creștin-ortodoxă*, în românește de Constantin Făgețan, Editura Sophia, București, 2001.
213. Scheler, Max, *Nature et formes de la sympathie: contribution à l'étude des lois de la vie affective*, traduit de l'allemand par M. Lefebvre, Payot et Rivages, Paris, 2003.

214. Schmemmann, Alexander, *Postul Mare. Pași spre Înviere*, trad. și studiu introductiv de pr. dr. Vasile Gavrilă. Editura Sophia, București, 2013.
215. Secomb, Linnell, *Philosophy and Love. From Plato to Popular Culture*, Edinburgh University Press, Ltd, 22 George Square, Edinburgh, 2007.
216. Singer, Irving, *The Nature of Love*, Vol. I, Univ. of Chicago Press, 2^d ed., Chicago, 1987.
217. Smith, Edward E., Nolen-Hoeksema, Susan, Fredrickson, Barbara L., Loftus, Geoffrey R. (Bem, Daryl J., Maren, Stephen, colab.), „Atkinson & Hilgard” *Introducere în psihologie*, ediția a XIV-a, Editura Tehnică, București, 2005.
218. Sofronie, Arhimandritul, *Mistica vederii lui Dumnezeu*, traducere, note și comentarii de Ț Irineu Slătineanu, Arhiepiscop Vicar, Editura Adonai, Izvoarele Spiritualității Ortodoxe, București, 1995.
219. Sofronie, Arhimandritul, *Nevoința cunoașterii lui Dumnezeu*, Scrisori de la Athos (către D. Balfour), traducere din limba rusă de Ierom. Rafail (Noica), Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006.
220. Sofronie, Arhimandritul, *Rugăciunea – experiența Vieții Veșnice*, traducere și prezentare: diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2001.
221. Spiridon, Simona, *Educația prin iubire. Studiu de caz pe un program de educație parentală*, Editura ARIONDA, Galați, 2009.
222. Stăniloae, Dumitru, *Iisus Hristos, lumina lumii și îndumnezeitorul oamenilor*, Editura Anastasia, București, 1993.
223. Stăniloae, Dumitru, *Trăirea lui Dumnezeu în ortodoxie*, ediția a II-a, prefață de pr. prof. dr. Ilie Moldovan, antologie, studiu introductiv și note de Sandu Frunză, postfață de pr. lect. univ. drd. Ioan Chirilă, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000.
224. Stăniloae, Pr. prof. dr. Dumitru, *Iubirea creștină*, selecția textelor și postfață de Sandu Frunză, Editura Porto-Franco, Galați, 1993.
225. Stăniloae, Preot Acad. Prof. Dr. Dumitru, *Sfânta Treime sau La început a fost iubirea*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
226. Stăniloae, Preotul Profesor Dumitru, *Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.
227. Stăniloae, Preotul Profesor Dumitru, *Iisus Hristos sau Restaurarea omului*, colecția „Dumitru Stăniloae – Opere complete”, IV, Editura BASILICA a Patriarhiei Române, București, 2013.
228. Stăniloae, Preotul Profesor Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia Ortodoxă*, ediția a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.
229. Stăniloae, Preotul Profesor Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, ediția a III-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
230. Stăniloae, Preotul Profesor Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II-III, ediția a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
231. Steinhardt, Nicolae, *Dăruind vei dobândi*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
232. Stendhal, *Despre dragoste*, traducere de Gellu Naum, Postfață de Vera Călin, Editura Pentru Literatură Universală, București, 1968.
233. Stoica, Mihaela, *Noțiuni în analiza existențială și logoterapie*, Editura „Dimitrie Cantemir”, Târgu Mureș, 2009.
234. Șebu, Pr. prof. univ. dr. Sebastian, Opriș, Prof. Monica, Opriș, prof. Dorin, *Metodica predării religiei*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2000.
235. Vacek, Edward Collins, *Love, Human and Divine: The Heart of Christian Ethics*, Georgetown Univ. Press Washington, D.C., 1994.
236. Vlachos, Ț Hierotheos, Mitropolit de Nafpaktos, *Boala și tămăduirea sufletului în tradiția ortodoxă*, în românește de Constantin Făgețan, ediția a II-a, Editura Sofia, București, 2007.
237. Vlachos, Hierotheos, Mitropolit de Nafpaktos, *Psihologia existențialistă și psihoterapia ortodoxă*, traducere din limba greacă, introducere și note de Nicușor Deciu, Editura Doxologia, Iași.
238. Vlachos, Mitropolit Hierotheos, Episcop de Nafpaktos, *Psihoterapia ortodoxă – Știința Sfinților Părinți*, precuvântare de Î.P.S. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, traducere în limba română de Irina Luminița Niculescu, Editura Învierea – Arhiepiscopia Timișoarei, Timișoara, 1998.
239. Ware, Ț Kallistos, *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă*, cu un cuvânt înainte de Pr. Prof. Dr. Constantin Galeriu și cu o postfață de Maxime Egger, Editura Christiana, București, 2003.
240. Zaharou, Arhim. Zaharia, *Hristos, calea vieții noastre. Darurile teologiei arhimandritului Sofronie*, traducere din limba greacă Ieromonah Evloghie Munteanu, Editura Bunavestire - Editura Biserica Ortodoxă, Galați, 2003.

241. Zorin, Konstantin V., *Enigmele eredității: păcatele strămoșilor și genele urmașilor*, traducere din limba rusă de Eugeniu Rogoti, Editura Sofia - Editura Cartea Ortodoxă, București - Alexandria, 2011.

Studii și articole

242. Alfeyev, Hilarion, „The Patristic Background of St. Symeon the New Theologian's Doctrine of the Divine Light”, in *Studia Patristica*, vol. XXXII, edited by Elizabeth A. Livingstone, Peeters Publishers, Louvain, 1997, pp.229-238.
243. Amir, Lydia, „Plato's theory of Love: Rationality as Passion”, in *Practical Philosophy, Journal of the Society for Philosophy in Practice*, Volume 4, Issue 3, November 2001 (<http://www.practical-philosophy.org.uk>, acc. în 5 februarie 2015).
244. Archimandrite George, The Abbot of The Holy Monastery of St. Gregorios of the Holy Mountain Athos, *Theosis the true purpose of human life*, 4th Edition, Holy Monastery of. St. Gregorios, Mount Athos, 2006.
245. Barnhouse, Ruth Tiffany, „Spiritual Direction and Psychotherapy”, in *The Journal of Patoral Care*, September 1979, Vol. XXXIII, pp.149-163.
246. Batra, Rajeev, Ahuvia Aaron, Bagozzi, Richard P., „Brand Love”, în *Journal of Marketing*, March 2012, Vol. 76, No. 2, pp.1-16 (<http://www.rotexcontrols.nl/wp-content/uploads/2013/06/artikel-5.3.pdf>, acc. în 6 iunie 2015).
247. Bel, Valer, „Omul, colaborator cu Dumnezeu în cadrul creației”, în *Medicii și Biserica*, vol. IV, coord. Dr. Mircea Gelu Buta, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2006, pp.42-56.
248. Bel, Valer, „Raționalitatea creației și responsabilitatea omului”, în *Medicii și Biserica*, vol. V, coord. Dr. Mircea Gelu Buta, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2007, pp91-96.
249. Boamfă, Liliana-Elena, „Lumina dumnezeiască în gândirea Sfântului Simeon Noul Teolog”, în rev. *Tabor*, nr. 4, anul VI, iulie, 2012, pp.23-44.
250. Bucevschi, Prof. Orest, „Învățătura creștină despre iubire și dreptate ca virtuți sociale”, în rev. *Studii Teologice*, an V, nr. 9-10, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1953, pp.579-589.
251. Caloianu, drd. Viorel, „Datoriile față de aproapele după legea mozaică”, în *Studii Teologice*, seria II, anul XXVII, nr. 1-2 (ianuarie-februarie), Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1975, pp.111-112.
252. Călugăr, Dumitru, „Educația religioasă-morală în spirit ecumenist. Inițiative și realizări ale Bisericii Ortodoxe Române”, în *Biserica Ortodoxă Română*, Buletinul oficial al Patriarhiei Române, anul LXXXVIII, nr. 11-12, 1970, pp.1246-1258.
253. Chirilă, Pavel, „Vindecarea este un act divino-uman”, în *Medicii și Biserica*, vol. VII, coord. Dr. Mircea Gelu Buta, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, pp.70-76.
254. Chirilă, Pr. Ioan, „Discontinuitățile existente între teologie și medicină generate de problematica sufletului”, în *Medicii și Biserica*, vol. III, coord. Dr. Mircea Gelu Buta, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2005, pp.14-24.
255. Chițescu, Prof. dr. Nicolae, „Despre îndumnezeirea omului. De ce nu primesc romano-catolicii această învățătură”, în Prof. dr. Nicolae Chițescu, *Omul în perspectiva desăvârșirii. Studii de teologie dogmatică*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2010, pp.39-64 („Despre îndumnezeirea omului. De ce nu primesc romano-catolicii această învățătură”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul LVI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1938, pp.845-865).
256. Chrysavgis, John, „Abba Isaiah of Scetis: Aspects of Spiritual Direction”, in *Studia Patristica*, vol. XXXV (paper presented at the Thirteenth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 1999), edited by M. F. Wiles and E. J. Yarnold, Peeters, Leuven, 2001, pp.30-40.
257. Chrysavgis, John, „Spiritual direction: problems and perspectives in the early monastic tradition”, in *Sobornost*, vol. 18, no. 2, Oxford, 1996, pp.44-58.
258. Coman, pr. prof. dr. Constantin, „Părintele duhovnicesc – reconsiderare eclesiologică”, în *Ziarul Lumina de Duminică*, Săptămânal de Spiritualitate și Atitudine Creștină, 7 octombrie 2012 (<http://ziarullumina.ro/actualitate/parintele-duhovnicesc-reconsiderare-ecclesiologica>, acc. în 20 iunie 2014).
259. † Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Cooperare benefică între Familie, Școală și Biserică în domeniul educației”, în *Ziarul Lumina*, 29 martie 2015 (<http://ziarullumina.ro/cooperare-benefica-intre-familie-coala-si-biserica-in-domeniul-educaiei-100378.html>, acc. în 20 iunie 2015).

260. Damian, pr. drd. Theodor, „Teama și iubirea de Dumnezeu”, în *Studii Teologice*, seria II, anul XXXII, nr. 1-2 (ianuarie-februarie), Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1980, pp.95-113.
261. Ghiț, Florin-Cătălin, „Concepții despre iubirea agape și eros în gândirea secolului XX cu referire specială la opera lui Anders Nygren”, în *Rev. Tabor*, nr. 1, anul I, aprilie 2007, pp.70-84.
262. González-Reigosa, Fernández and Kaminsky, Howard, „Greek Sexuality, Greek Homosexuality, Greek Culture: The Invention of Apollo”, în *Psychohistory Review*, 17, no.2, 1989, pp.149-181.
263. Iloaie, Ștefan, „Transplantul sau suferința ca șansă pentru mântuire”, în *Medicii și Biserica*, vol. VII, coord. Dr. Mircea Gelu Buta, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, pp.165-183.
264. Jeftici, Athanasie, Episcopul Herțegovinei, *Iubirea ca temelie a cunoașterii*, 1 noiembrie 2012, <https://www.pemptousia.ro/2012/11/iubirea-ca-temelie-a-cunoasterii/>, acc. în 17 ianuarie 2016.
265. Krivochéine, Basile, „Le thème de l'ivresse spirituelle dans la mystique de Saint Syméon le Nouveau Théologien”, în *Studia Patristica*, vol. V, Oxford, 1962, pp.368-376.
266. McGuckin, John Anthony, „The Notion of the Luminous Vision in 11th Century Byzantium: Interpreting the Biblical and Theological Paradigms of St. Symeon the New Theologian”, în *Acts of the Belfast Byzantine Colloquium*, Queen's University, Belfast, 1996, pp.1-34.
267. Mihălțan, pr. lect. dr. Ioan, „Temeiuri teologice ale iubirii creștine”, în *Studii Teologice*, anul XX, nr. 7-8, 1975.
268. Mihoc, pr. prof. dr. Vasile, „Să iubești pe aproapele tău”, în *Revista Teologică*, Sibiu, nr. 2, 2004, pp.123-138.
269. Naugle, David, *The Platonic Concept of Love: The Symposium* (http://www3.dbu.edu/naugle/pdf/platonic_love.pdf, acc. în 24 ian. 2015).
270. Neu, Jerome, „Plato's Homoerotic Symposium”, in Robert C. Solomon and Kathleen M. Higgins, eds., *The Philosophy of (Erotic) Love*, University Press of Kansas, Lawrence, Kansas, 1991, pp.317-335.
271. O'Connor, Eugene, „Introduction”, in: *On Homosexuality: Lysis, Phaedrus, and Symposium*, Trans. B. Jowett, with selected retranslation, notes, and introduction by Eugene O'Connor, Prometheus Books, Buffalo, New York, 1991.
272. Oord, Thomas Jay, „The Love Racket: Defining Love and Agape for the Love-and-Science Research Program”, în *Zygon*, vol. 40, no. 4, December 2005 (<http://www.calvin.edu/~jks4/city/Oord~Defining%20Love.pdf>, acc. în 14 febr. 2015).
273. Papuc, Magistrand Gheorghe, „Virtutea dragostei în scrierile Sfântului Apostol Ioan”, în rev. *Studii Teologice*, seria a II-a, anul VIII, nr.5-6 (mai-iunie), Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1956, pp.303-317.
274. Petcu, Liviu, „Întruparea Fiului lui Dumnezeu – rodul celei mai mari iubiri”, în *Ziarul Lumina*, 22 decembrie 2009 (<http://ziarullumina.ro/Intruparea-fiului-lui-dumnezeu-rodul-celei-mai-mari-iubiri-35778.html>, acc. în 4 ian. 2016).
275. Pop, Rodica, „Întâlnirea filosofiei clasice cu teologia. Problema redimensionării termenilor prosoyon, hypostas, philia, agape”, în Alexandru Gafton, Sorin Guia, Ioan Milică (editori), *Lucrările Conferinței Naționale „Text și discurs religios”*, Iași, 12-13 noiembrie 2010, ed. a III-a, nr. 3/2011, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011, pp.111-122 (<http://www.cntdr.ro/sites/default/files/c2010/c2010a11.pdf>, http://www.academia.edu/5009879/Text_%C8%99i_discurs_religios_nr._3_2011, acc. în 7 febr. 2015).
276. Popescu, pr. prof. dr. Ion, „Iubirea ca împlinire a Legii – Exegeză”, în *Argeșul Ortodox*, anul IX (479), 28 oct-3 nov. 2010.
277. Răducă, pr. prof. univ. dr. Vasile, „Cine este aproapele nostru”, în *Ziarul Lumina de Duminică*, Săptămânal de Spiritualitate și Atitudine Creștină, 16 noiembrie 2008 (<http://ziarullumina.ro/evanghelia-de-duminica/cine-este-aproapele-nostru>, acc. în 14 martie 2015).
278. Roman, Pr. dr. Adrian, „Cunoașterea în iubire”, în *Porunca iubirii*, Revistă ortodoxă de misiune și informare, editor: Asociația Ortopraxia, 28 XI 2013, http://poruncaiubirii.agaton.ro/articol/590/cunoa%C5%9Fterea-%C3%AEn-iubire#_ftnref13, acc. în 17 ianuarie 2016.
279. Roventă, pr. prof. Haralambie, „Iubirea creștină”, în *Studii Teologice*, nr. 1/1936, București.
280. Semen, pr. prof. P., „Iubirea aproapelui după Epistola I a Sfântului Ioan”, în *Mitropolia Olteniei*, nr.1-3, 1982.
281. Špidlík, Tomáš, „Syméon le Nouveau Théologien”, în *Dictionnaire de la Spiritualité*, vol. XIV, Beauchesne, Paris, 1988, p.1393.
282. Stăniloae, pr. prof. Dumitru, „Comunitatea prin iubire”, în *Ortodoxia*, nr.1, 1963, pp.52-70.

283. Stăniloae, pr. prof. Dumitru, „Dumnezeu este iubire”, în *Ortodoxia*, nr.3, 1971, pp.366-402.
284. Șurubaru, drd. Ioan N., „Relația dintre Hristos și Duhul Sfânt în viața Bisericii”, în *Studii Teologice*, nr. 9-10, 1968, pp.732-745.
285. Tache, Pr. Conf. Dr. Sterea, „Creația și timpul în gândirea Sfinților Părinți”, în *Studii Teologice*, 2003, nr.1-2, pp.3-12.
286. Tanislav, diac. dr. Nicolae, „Actualitatea Epistolei I-a a Sf. Ioan”, în *Studii Teologice*, seria a II-a, anul V, nr.3-4 (martie-aprilie), 1953, p.225-246.
287. Todoran, Pr. Prof. Dr. Isidor, „Eros și agape”, în *Studii Teologice*, nr. 3-4 (martie-aprilie), 1956, p.148.
288. Van Rossum, Joost, „Reflections on Byzantine Ecclesiology: Nicetas Stethatos «On The Hierarchy»”, în *St. Vladimir's Theological Quarterly*, vol. 25, no.2, Crestwood, New York, 1981, pp.75-83.
289. Ware, Kallistos of Diokleia, „Deification in St. Symeon the New Theologian”, în *Sobornost*, vol. 25, no. 2, Oxford, 2003, pp.7-29.
290. Ware, Kallistos of Diokleia, „Kenosis and Christ-Life humility according to Saint Silouan”, în *Sobornost*, vol. 21, no. 2, Oxford, 1999, pp.21-31.
291. Ware, Kallistos T., „The Spiritual Father in St. John Climacus and St. Symeon The New Theologian”, în *Studia Patristica*, vol. XVIII, 2 (papers of the 1983 Oxford Patristics Conference), Edited by Elisabeth A. Livingstone, Cistercian pub. Kalamazoo & Peeters Press Leuven, 1989.
292. Ware, Kallistos, „The Mystery of God and Man in St. Symeon the New Theologian”, in *Sobornost*, vol. 6, no. 4, London, 1972, pp.227-236.
293. Ware, Timothy (Bishop Kallistos of Diokleia), „The human person as an icon to the Trinity”, în *Sobornost*, vol. 8, no. 2, London, 1986, p.12 (<http://www.stnicholaspx.org/wp-content/uploads/2007/12/humanperson1.pdf>, acc. în 4 febr.2014).
294. Zăgorean, arhid. prof. dr. Ioan, „Sensul activ al iubirii creștine”, în *Mitropolia Ardealului*, anul XV, Nr. 4-6 (aprilie-iunie), 1970, pp.273-279.
295. Zisis, Teodor, „Creșterea copiilor după Sfântul Ioan Gură de Aur”, în *Revista Tabor*, nr. 5, anul IV, august 2010 (http://www.tabor-revista.ro/in_ro.php?module=content_full&id=10675, accesat în 20 iunie 2015).
296. *** *Abuzul și neglijarea copiilor. Studiu sociologic la nivel național* (colectivul de autori: Ciprian Grădinaru, sociolog, Diana Stănculeanu, psihoterapeut), Speed Promotion, București, 2013; studiu realizat de Organizația Salvați Copiii cu sprijinul Direcției Protecția Copilului, Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice ([http://www.salvaticopiii.ro/upload/p0002000100000002_Studiu %20-%20abuzul%20si%20neglijarea%20copiilor.pdf](http://www.salvaticopiii.ro/upload/p0002000100000002_Studiu%20-%20abuzul%20si%20neglijarea%20copiilor.pdf), acc. în 27 aprilie 2015).